

Faber est suae quisque fortunae. **Фронтovníки, пробудитесь!**
Нехай живе Українська Козацька Держава двох
частин світу — Європи й Азії!

„В історії все вирішується
хвилинами“ Наполеон.
„Бог війни не визнає пол-
ководців у фраках“.

„Воєнне мистецтво, це ми-
стецтво богів“.
„Меч не тяжкий для одваж-
них рук“. Леся Українка.

НЕМЕЗІДА

КВАРТАЛЬНИК, ПРИСВЯЧЕНИЙ СПРАВАМ ВИЗВО-
ЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ, ІСТОРІЇ ВІЙСЬКА
ТА УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ДВОХ ЧАСТИН СВІТУ -- ЄВРОПИ Й АЗІЇ.

СІЧЕНЬ 1936 РОКУ

ЗБІРНИК I.

ЗМІСТ:

Від Редакції. — Соціалістична спадщина на-
ціоналістам воюкам — Вступ до стратегіч-
но-політичного нарису Зимового Походу.
— Петро Коначевич-Сагайдачний. — Укра-
їнці в битві з Турками під Віднем 12 верес-
ня 1683 р. — Книга крові й слави укра-
їнського народу. — Хроніка.

Ціна примірника 50 грошів.

Передплата в краю: на рік 2 злотих

За границею: в Європі 3 зл., в Америці й Японії 1 дол. річно.

„Тільки там бувають витривалі
та мужні воїни, де народжуєть-
ся молодь, яка боїться безчестя,
де життям жертвують тільки за

те, що є гідне, де більше від не-
безпеки боїться докорів сумлін-
ня — така армія страшна воро-
гам“. — Плутарх.

Адреса Редакції й Адміністрації:

JAWŁONNA KOŁO WARSZAWY

Елегантний Світ

НОСИТЬ

тільки відомі зо

своєї добротности

панчохи й скарпетки

марки

„ТУРІЛЛЯ“

ПРОДУКЦІЇ ПРОМИ-
СЛОВИХ ЗАКЛАДІВ

„Емілій Ейзерт і Брати Швейкерт“

Акційне Товариство

ŁÓDŹ, ul. Gdańska 47.

Телефон 198-60.

Набувати можна ув всіх першо-

рядних галантерійних склепах.

Від Редакції.

Ми йдемо будувати Українську Козацьку Державу двох частин Світу — Європи й Азії. Такої України вимагає історична роль нашої великої войовничої Нації. Необхідність утворення такої держави випливає з глибин народного духа, це чистий продукт козацького націоналізму. Ніщо інше, як тільки вроджений гін, що лежить в характері нашого козака колоніста-хлібороба, в багато разів збільшив нашу національну територію, навіть тоді, коли стратив державну незалежність — дійшов до Зеленого Клина. Великому народові, велике призначення.

1917 рік був яскравим показником української націоналістичної мілітарної сили. Од Неруси*) до Великого Океану повстала Українська озброєна козацька Земля! Не ворог, а українська соціалістична інтелігенція спинала цей гін і поневолила народ, ворогів організованих тоді не було.

Наше епохальне завдання — визволити Україну та утворити Українську Козацьку Державу двох частин світу — мусимо виконати ще за нашого життя.

Наш воєнно-політичний світогляд, це прагнення залізом і кров'ю здобути Україну, виправити помилки минулих поколінь і помилки сучасників.

На закиди частини тої інтелігенції, що назве наші ідеї й заміри фантастичними, відповідаємо одразу й до цього питання вже більше ніколи не вернемо. Нас закиди інтелігенції з хворою душею, невірницьким світоглядом, що й до сьогодні ще не спромоглась струсити з себе пороку віків неволі, не здивують і не відстрашать. Іншими категоріями ці емерити життя мислити не можуть. Для нас справа визволення європейської України є справою закінченою, для цього потрібні тільки певні сприяючі обставини, які треба створити й повсякчасно їх творити неустанно й безкомпромісово. Ми не будемо витрачати ані енергії, ані грошей на суперечки. Ми всі наші сили й засоби будемо віддавати на вітвар визволення краю.

Тільки бездарність і політичні немовлята обвинувачують обставини. Націоналістична інтелігенція мусить увесь час бути в перманентнім стані, щоб повзяти провід Нації при всяких самих найтяжчих обставинах. Ця інтелігенція мусить сама створити обставини, що сприятимуть замірам Нації, щоб не опинитися в ролі Централь-

*) Невелика річка коло Брянська.

ної Ради, діяльність якої можна уподобити до того чарівника, що зумів викликати злих духів, а викликавши не міг з ними справитися.

Мусимо увесь час неустанно плекати в серцях нашого народу принципи: 1) Сила в нас самих і творити цю силу; 2) тільки тоді маємо право заключати союзи й вести чужинців в Україну, коли матимемо $\frac{3}{4}$ власних національних сил, а лишепв останню чвертку можемо підсилити чужинцями в разі потреби.

До сего часу було навпаки, нищили власні національні сили, а тоді приводили чужинців, які, бачучи наше безсилля й безлад, перетворювалися в окупанта. Ціною життя треба знищити створену віками національної неволі ідеологію: що нас визнають, нас визволять, нам допоможуть, для нас розклад совітської імперії є аксіомою й ми спимо на обидва вуха, або впадаємо в другу крайність, ми не встані самі визволитись etc. Вже час би опам'ятатись і перестати бути погноєм для великості й величності інших народів. Сучасним українським політичним діячам вже пора б занебати фах вуличниці і перестати розцінювати інтереси Нації під кутом золотого тельця.

Історія нам переказує багато сумних фактів про звеличування нашими землячками ворогів України. Провідною нашою зіркою увесь час мусить бути історична роля нашого народу. В роках 1371 - 78 Волинський князь Дмитро Боброк дає чотири перемоги на користь Москвинів, а в 1379 закінчує класичною битвою, т. зв. Куликовською й вводить цих одвічних поражених у ряди великих держав того часу. Далі через Феофанів Прокоповичів докотилися і до наших днів. Так сучасні творці червоної московської армії все наші землячки: Ворошилов із Катеринославщини, Буденний, Думенко, Щаденко, Дибенко, Апанасенко (командир кін. див. Буденного) Петренко, Сухоренко, що одним знаменитим рейдом ліквідує армію Отамана Аненкова й зміцнює владу Москвинів, Криворучко заступник Котовського etc. Ось яка щедра була наша доба на яничарів. Цьому прикрому історичному явищу присвяtimo ряд студій. Невжеж наш народ може бути тільки погноєм і послугачкою ув інших народів? Ні! Ми віримо в його історичну ролю, в його силу і в день його повстання.

Перше число **Немезіди** вийде в світ 1-го січня 1936 р.

Передплачуйте й розповсюджуйте орган фронтовиків. Ціна примірника 50 гр. **Немезіда** є слуга фронтовиків, друкуватиме їх бажання, скарги, жалі etc. Сама ціна вже свідчить про відсутність матеріальних цілей нашого видання. Єдиною нашою метою є служба своєму народові. Допоможіть нам передплатою.

В першу чергу буде присвячено студіям історії Зимового Походу. Вшануймо ж громадно це епохальне здобуття!

Редакція Немезіди не визнає Андрія Лівичького за репрезентанта (заступника Головного отамана й президента) українського народу. Навпаки, вважаємо діяльність Лівичького з його т. зв. урядом та відпоручниками преступною й шкідливою для Української Нації і української еміграції. Усі вони є приватними особами на приватній службі у чужинців.

Сергій Сидоренко-Сапорай

Придлений до Генерального Штабу
Підполковник, Лицар Орлена Заліз-
ного Хреста.

Фронтовики, пробудьтесь!

**Меч є ключ до визволення
України.**

Соціалістична спадщина націоналістам воjakам. Вступ до Стратегічно-Політич- ного Нарису Зимового Походу.

З великих часів 18 літ тому.

Зимовий похід це рідке явище в історії людства. На протязі 24 віків воєнної історії не було подібних явищ. Зимовий похід це перл нашої національно-визвольної війни, що золотить не тільки воєнну історію української зброї, а й світову воєнну історію своїм розмахом, відвагою, відданістю війська Батьківщині та мистецьким виконанням. Це тільки міг дати людству до загальної воєнної скорбниці геній українського войовничого народу. Щоб доконати такого великого історичного чину, як Зимовий Похід, треба було мати військо, яке палало б вогнем націоналістичного фанатизму, жадою чину, щоб в ньому панувала залізна дисципліна, щоб було висококваліфіковане, щоб сила його полягала на взаємному довірі й любови між ним і вождем та в міцній волі й владі останнього — воно тоді безстрашне. Зимовий похід ще раз підкреслив, що панує той, хто вмє панувати. Вождь Зимового походу — генерал Омелянович-Павленко — сонце українського збройного чину — добре знав душу армії й народу. Це показує, що вмів приказати війську йти в далекий невідомий похід в таку розбурхану революційну хуртовину. Треба було вмєти викликати в серцях воjakів і на роду запал, віру та ентузіязм.

Генерал Омелянович-Павленко зо своїм лицарським військом дав програмовий образ вільної будуччини своєї великої Нації, віру ув власні сили та певність в осягнення наших національних стремлень. Умів блискавично використовувати ситуацію. Дав яскраве підтвердження римської, віками й кровю освяченої приповідні, що „краще, коли лев керує отарою баранів, ніж баран отарою левів“. За шість місяців Зимового походу українська зброя набула стільки слави, що її вистарчить на довгі століття. Сама ідея вимаршу в Зимовий похід, повзяття цього рішення в тих трагічних

обставинах, виконання цього завдання ставить генерала Омеляновича-Павленка в шерех знаменитих людей світу.

Вождь і військо Зимового походу, це поети чину, виконавці волі й заповіту безстрашного, геніяльного представника українського козацького націоналізму Тараса Шевченка. Це було військо таке ж безстрашне, як і сам поет-співець збройного чину. Кобзар Шевченка є збірник слова й духа, скарбниця високих національних ідеалів і чинів, резервуар національної сили України. Зимовий похід с кобзар чину.

Отже, видаючи „наказ“ в річницю повернення Армії з Зимового походу 5 травня 1935 року*) П. Лівницькому треба було б добре простудіювати та добре зрозуміти цей збройний чин, якого було dokonано патріотами протягом Зимового походу, а вже тоді підписувати накази, що їх підсовує лшнва й жирна камарілія.

Мало мати тільки самі претенсії й позування на Головного Отамана й Президента України в одній особі. Треба відповідати цьому високому становищу, треба дати доказ своєї вищости та безкомпромісової і безкорисної відданности Україні, треба горіти тим-же вогнем, що його народ і військо, а не гасити цей вогонь своїми бездарними „наказами“. Ганьба й сором засмічувати й затемнювати такою літературою лицарські чини української зброї, полководців, старшини й козацтва. Кожне слово справжнього вождя, усне чи друковане, іскриться вулканічною енергією, привлащує, наказує й пориває за собою. „Наказ“ Лівницького переповнений огидою, призраством і зрадою. Хто хоче запалювати маси, той мусить сам горіти!

Такі „накази“, які фабрикує Лівницький зо своїми жирними барсуками та їх „діяльність“ тільки деморалізують народ і військо, впроваджують в блуд, збивають запал, знівечують завзяття й віру. Наказ мусить бути дзеркалом душі війська й народу. Щоб виконавці й народ, прочитавши наказ, могли себе в нім зобачити й відчути результат своїх бойових чинів, а Нація гордою з праці своїх кращих синів. Треба згадати для історичної правди й поучення будучого покоління імена головнокомандуючого, заступників, командирів полків, сотень, героїчні вчинки козацтва й старшини, які дійсно нераз доконували чудес. Згадати тих, що згинули в цій кривавій борні, виконуючи велике історичне діло народу.

Подібна редакція „наказів“ допомагає ворогам кувати кайдани для нашого народу. Вороги на протязі боротьби 1917-1935 рр. ніде ще не назвали нашу збройну силу ані військом, ані армією, тільки бандами, наймитами капіталістів, а найбільш назвали формациями. Такими „наказами“ Лівницький прислужується ворогам, допомагає затемнювати докладні, правдиві й героїчні чини Українського Народу.

Чекаємо на твори ще й третього жирного барсука-командира паніки**), а тепер головного мотора УНР. — „творця“ моральних і мілітарних підстав Зимового походу. Щоб писати про моральні підстави Армії Зимового Походу, передовсім треба посядати во-

*) За Незалежність. Число 8-9 липень-серпень 1935. Стор. 11.

**) За Незалежність. Число 10-11 вересень-жовтень 1935 р. Стор. 2.

енну, лицарську мораль, а не ту гумову, яку посядає автор. Розвоювався сердега там, де не стріляють і причипив до себе етикетку великого „адміністратора“. але тільки в тилах.

Фронтовики, скільки б ці добродії не писали моральних підстав та наказів, всеж вони там не були й собі не присвоять цього великого історичного чину української зброї. Можна присвоювати титули Головного Отамана, президента, сидючи на еміграції на чужому панському хлібі. А щоб бути героєм, учасником, виконавцем відважних воєнних вправ, треба бути воїном, що боїться безчестя, докорів сумління й панських хлібів більше від небезпек, гармат і куль. Теперешні автори наказів і „моральних підстав“ це авангард трусливих втікачів, що Батьківщину полишили в агонії, переклавши вину на Галичан, що „зрадили“.

Будемо очікувати нових „президентських наказів“, а поки що переходимо до нашого безпосереднього викладу, т. т. вступу до стратегічно-політичного нарису Зимового походу.

Лицарі Ордена Залізного Хреста мусять виконати перед Батьківщиною ще одно дуже тяжке завдання тут на еміграції — це докладно описати й надрукувати всі події Армії Зимового походу, починаючи од бою маленького розїзду й кінчаючи битвами, що армія сточила з ворогами.

Редакція Немезіди ласкаво запрошує всіх учасників Зимового походу й цілий народ до будови величавого нерукотворенного Памятника крови й слави Української Нації.

Сторінки нашого журналу відчинені для всіх українців незалежно їх політичного переконання — од правих націонал-монархистів і до лівих націонал-комуністів. Кличемо всіх українських борців розпалювати вогненними словами й чинами національну амбіцію народу, чим показати його власну силу.

Генії, великі таланти нічого б не значили, накопи б їх творчість, ділання, перевороти, високі практичні й духові твори etc. не були б надруковані та не передавалися б людству від одного покоління до другого. Фронтовики, ви є тими велетнями геніями для України, накопи надрукуєте всі свої бойові й політичні чини.

Щоб яскраво представити й зрозуміти причини й потреби вимаршу в Зимовий похід, а також і те трагічне положення, в якому українське військо опинилося перед вимаршем, необхідно зробити огляд подій од початку української боротьби.

Всі полководці, вожді націй завжди в основу своїх замірів та планів клали головне: „чого я хочу“. Перший Уряд України — Соціалістична Центральна Рада не знала чого вона хоче. В однім зо своїх універсалів Ц. Р. оповіщала, що „хто прагне до утворення самостійної Української Держави, той є контр-революціонер“. Але маси стреміли до утворення самостійної і не від кого незалежної Української Держави. Українізація полків, дивізій, корпусів російської армії, організація вільного козацтва по всій європейській і азійській Україні є тому доказ. Цей рух змусив Центральну Раду

22 січня 1918 року оголосити Україну самостійною державою. Це був вже четвертий з черги універсал.

Москва, використовуючи хитання в політиці Центральної Ради, маючи в руках таку зброю того часу, як комунізм, стріляла в наше тіло й нашу душу, т. т. біла нас механічно й психологічно, а навпісля розгромила на своєму шляху частини українського війська, а разом і Центральну Раду. Остання з недобитками палких патріотів, зосередилась в районі Житомира й надзвичайно уміло використала ситуацію, заключивши союз з Німеччиною, Австро-Угорщиною й Болгарією, не маючи війська. Це безперечно належить до кращих сторінок діяльності Центральної Ради. Вдальшому своєму поступованні Ц. Р. знову наробила шерех помилок, допровадивши до гетьманського перевороту, цілковито невдалого. Це не був національний козацький гетьманат, а це були початки відбудови єдиної й неподільної Росії. Політика Німців в Україні була короткозора й ганебна.

Військо, що разом відступило з Ц. Р. до Житомира, уявляло з себе рештки чисельних полків, було реорганізовано талановитими генералами й палкими патріотами Пресовським і Болбочаном зглядно правил воєнного мистецтва. Увесь старшинський й козацький склад був висококваліфікований й загартований ще в часах великої світової війни народів і щиро відданий українській визвольній ідеї. Поруч зо справжнім регулярним військом Пресовського й Болбочана, головною ідеєю якого було визволення України та утворення незалежної держави, формувалось військо іншого типу, т. зв. „демократичне“ в постаті гайдамаків. Це військо очолював Петлюра. Завданням цього „демократичного війська“ було в першу чергу оборона й будова соціалізму та революційності різних гатунків. Центральна Рада, що складалась переважно з соціалістичних шумовин, які були здібні, яко соціялісти, тільки до руїни, та до чужого добра, сподіваючись, що їм чужінецьке військо переведе в життя їх соціалістичні фантазії, толерувала формації подібного війська.

Навпісля це т. зв. демократичне військо на протязі визвольної війни багато вносило безладу; воно самочинно в році 1919 під час наступу й рішучих боїв розстріляло свого командира полку, найхоробрішого, заслуженого патріота полковника Виноградова. На вимогу заступника командира Запорізької Групи генерала Загородського розформувати це демократичне військо, воно існувало далі. Генерал Юрко Тютюнник на ст. 17. Зимовий похід 1919-1920 оповідає: „Ще при першому моєму знайомстві з Ол. Удовиченком*) на ст. Вапнярці, останній говорив: „З Волохом і його гайдамаками обов'язково кінчиться якоюсь черговою авантюрою... Головний Отаман каже, що гайдамаки демократичне військо... Говорить, що ми не розуміємо Волоха“.

Демократичність до того дійшла, що восени 1919 р. в Любарі гайдамаки пограбували державну скарбницю і аби не втік їх творець (Петлюра) з Любара під захист не демократичного війська,

*) Ол. Удовиченко, славнозвісний, талановитий, відважний генерал — командир 3 Залізної стр. дивізії, пізніше Генеральний Інспектор Армії.

але організованого на засадах воєнного мистецтва, то був би розстріляний; саміж гайдамаки надалі невдоволились демократичністю, передались на бік ворога України — більшовиків, на чолі з Волохом. Але рядовиків обвинувачувати ніхто не має права, в руках справжнього майстра воєнного діла гайдамаки були б першорядним військом у світі. Це були найвідважніші й найхоробріші діти української землі. А в руках полководців у фраках це військо соромом покрило українську землю.

Отже маємо всі данні вважати Петлюру батьком і родоначальником „отаманії“, яка особливо розквітла в час, коли він був Головним Отаманом військ України.

Події шли своїм шляхом. Запорожці стояли на північних кордонах України, стійко відбиваючи орди Москви. Коли запорожець попадав до полону, хоча ж таких випадків в них було не багато, москвини розрізували живіт, живцем виймали внутренности й насипали туди повно піску. Народ ще не оцінив бойової праці Запорожців. Запорізьке військо мовчки стояло й тільки ворогові казало: що „границі зостануться українськими, як наші груди“.

Тимчасом німецька політика в Україні перетворилась цілковито в політику окупанта. Генерал Скоропадський, що своєю особою заступив Центральну Раду, теж не був вождем.

Незадоволення усіх верств України все більшало. Україна запалала вогнем повстання. Цим повстанням український народ рішуче запротестував супроти злуки з Москвою й остаточно ствердив свої наміри й незломну волю до утворення незалежної козацької держави; цього вимагала наша національна гідність.

Під сю пору Петлюра став Верховним Головнокомандуючим усіх збройних сил України. Як лавина українські полки знесли федерацію Скоропадського, обеззброїли й вигнали з України залізні німецькі полки. Здавалося, що Верховний Головнокомандуючий Петлюра став справжнім вождем. Переходи полків, які він вів до перемоги, історія мірятиме не кілометрами, а мілями. Але однак щастя скоро його залишило й залишило вже на завжди. „Щастя рідко само приходить до людей, навпаки, треба йти до нього й шукати його“ — Наполеон. Петлюра не вмів його більше віднайти, хоча й було багато моментів сприяючих до того.

Необхідно зупинитися на ситуації, яка склалась після повалення Гетьманату. Яку силу волі, які воєнні, адміністративні, політичні здібності треба було мати одній людині, щоб підпорядкувати полки, що як хмара злетілись на заклик національної влади, щоб дати їм належну організацію, необхідну для утворення великої армії та щоб підпорядкувати цю революційну вольницю дисципліні. Директорія опанувавши Київ зруйнувала всі кадри 8 корпусів лише тому, що їх створив гетьман. Увесь вищий командний склад гетьманської армії був усунений цілком з нової армії. Новий генералітет призначався з анальфabetів воєнного діла: Волохи, Бені, Данченки, Добрянські, Сушки, Сиротенки etc. Од нового вищого командування вимагалось лишень кваліфікацій революційности. Величезним браком Петлюри було невміння розпізнавати людські характери й відсутність знань людської душі. Природа при тво-

ренню його на вождя полишила в ньому творчість свою незакінченою.

Коли народ повстав проти федерації Скоропадського й хмарою сунув на Київ до повалення російського гетьманату, де особливого керування не потрібно було, бо на все й скрізь люлей було не брак, Петлюра зо своїм генералітетом мав перемогу. Коли ж гетьман був повалений, Німці обеззброєні, Ленін притаївся, даючи можливість українським республіканським військам розправитись з Німцями й Скоропадським а навпісля з зручністю гієни вдарив по здобутках української національної революції, Петлюра цим масам ради не дав. Заступити частину збольшевиченої маси воєнно-політичним мистецтвом і організацією не зумів, плеяда його генералів не відповідала своєму призначенню. Москвини повели шалену комуністичну агітацію серед повстанчої армії. Директорія не починила жадних кроків до переорганізації та зміцнення армії, навпаки, скасувала старшинські ранги, уніформу, а нового нічого, крім розкладу, не впровадила в життя збройної сили. Директоріят разом з головнокомандуючим озброєними силами України увесь час займались пустою балаканиною та мріями про здійснення своїх соціалістичних ілюзій. Ці наради червоною ниткою проходять на протязі цілого 1919 р. Доходило до того, що оперативні плани обговорювались і приймались на нарадах.

Події розвивались швидко. Україна уявляла з себе розбурхане море розогітованих революційних голів. Наслідки не забарились. Головнокомандуючий арміями лівобережної України, герой повстання, великий організатор, талановитий полководець, палкий патріот Болбочан заарештовується, а пізніше розстрілюється Петлюрою. Замість Болбочана призначається соціаліст - більшовик Волох. Новий командуючий спочатку пас свині, пізніше був робітником в донецькій басені, неграмотний. За кілька літ ще перед світовою війною був покликаний до російського війська, навчили елементарної грамоті, скінчив школу підстаршин. Світову війну перебув на фронті, дослужився до ранги штабс-капітана, був надзвичайно хоробрим старшиною. Але цих знань і того досвіду з великої війни було замало новому головнокомандуючому арміями лівобережної України. Знання, хоробрість штабс-капітана очевидно різняться від знань і хоробрости генерала головнокомандуючого.

Отже з такими „полководцями“ скоро звільнили майже всю територію. А в районі Жмеринка-Знаменка більшовики вставляють клин в стик наших армій. Найкраще військо Болбочана, яке вже очолював Волох, пішло на Одесу, а інші війська під проводом Петлюри відходили в Галичину.

Верховний - головнокомандуючий, що допустив розеднати свої армії та дав можливість ворогові бити кожну армію зокрема, недостойн більше доводити арміями.

Забезпечивши себе тимчасовим заслоном з боку армії, що відходила в напрямі Галичини, більшовики зосередили великі сили супроти сильнішої, більш боездатної армії, повели рішучий наступ. До складу цього фронту входили найкращі наші частини: Запо-

різький корпус і Запорізька Січ — найхоробріші частини українського війська того часу.

Наслідки ворожого наступу для української стратегії були сумні. Армія, яка базувалась на Одесу — на військо Антанти — мусила змінити свою комунікаційну лінію, замість Одеси, на Терасполь-Бендери (Румунія). Більшовики увесь час з великою умілістю провадили шалену агітацію серед українського населення в нашому запіллі, а також серед військ Антанти й нашого. З боку українського уряду, крім кількох провокаційних відозв, що нас незабаром визнає Антанта й допоможе збудувати державу, жадної агітації не було. Командуванню військами Антанти, що перебувало в Одесі, тим більш ця зброя — агітація — не була відома. Наслідком відсутності агітації з боку Директорії стався перехід в районі Знаменка Одеса армейської групи отамана Григоріва, а передтим Дніпровської дивізії отамана Зеленого, на бік комуністів. Червоні москвини засипали Україну комуністичною агітацією: „доводили“ селянам, що Антанта й українське військо хочуть знову запровадити старий режим — царат і повернути поміщиків. Військо Антанти під впливом комуністичної агітації почало розкладатись, а навіпісля збільшовичені українські повстанчі полки отамана Григоріва скинули Антанту в Чорне море.

Не дивлячись навіть і на таку ситуацію південно-східній фронт, що відступав в напрямі Одеси, маючи Запорожців у своєму складі, відбив би атаки комуністичної навали та занявши вихідне стратегічне положення, мігби зеднатися з військами Петлюри. Але в таку тяжку хвилину для молодого української козацької Республіки не обійшлося без соціалістичної зради. Відомий вже нам Волох разом з іншими пройдисвітами: Данченко, Волощенко, Поджіо оголошили провокаційну телеграму, в якій оповіщалося, що уряд України зрікається державної влади й віддає провід боротьби до власної ініціативи війська. Така провокація мала свої наслідки. Після сего Волох оголошує Універсал до Народу. Цим актом касував владу Української Директорії, всі національні здобутки, а Україна проголошувалась комуністичною республікою в союзі з червоню Москвою. Військо південно-східного фронту не визнало універсалу, а Волох мусив тікати до Петлюри шукати захисту.

Більшовики неухильно й рішуче переводили свій план в життя. Збільшовичене військо отамана Григоріва націлило супроти військ Антанти — Одеса з завданням в одночас погрожувати комунікаційній лінії нашого фронту.

Отаман Григорів кількома ударами скинув військо Антанти у Чорне море.

Водночас з наступом Григоріва на Одесу, більшовики скаже-ними атаками провадили наступ з фронту проти нас. Агітація комуністів робила свою розкладову працю. Наслідком цієї агітації повстало в різні моменти кілька десятків сел на тилах нашого фронту. Але українське командування, маючи надійні війська з цим справлялось. Ці повстання гірко відбивались на положенні фронту*).

*) Район сс. Плоске етс. на Херсонщині.

Нераз в рішучих хвилях треба було стягувати частини з бойового фронту й посилати на внутрішній фронт. Яких многогранних, всебічних знань і обов'язків в нашу епоху вимагається від полководця й старшинського складу, крім чисто військового фаху.

Після втечі Волоха командування південно-східнім фронтом обняв генерального штабу генерал-хорунжий (тоді підполковник) Змієнко, самий бездарний генерал українських військ. Не Змієнко командував фронтом, а фронт ним. Природа цього генерала обдарила здібностями дрібного, ехідного контр-розвідчика.

Українському командуванню залишалось повзяти два плани: 1) зробивши скок назад, подібно тому, як це зробив командуючий 1-ю німецькою армією генерал фон Клук 5-7 вересня 1914 р., повернути фронт і всією масою відбити зудар більшовиків, прорвати фронт і посунути головними силами вздовж Дністра. Колони з ліва забезпечувала б румунська границя, а з права — з боку ворога малися — хоробрі Запорозжці, та була сила кінноти, яка складалась в переважуючій кількості зо справжніх старих кіннотчиків-українців російської кавалерії. Тільки одна Запорізька Січ мала 1500 шабель. Крім кінноти Січі був в Запорізькому корпусі бойовий й сильного складу кінний полк Чорних Запорозжців під командою видатного й надзвичайно хороброго командира полковника Дяченка, кінний гайдамацький полк ім. Костя Гордієнка, найстарший полк нашої кінноти, Гродненський кінний полк etc.

Перший план був можливий до виконання без труднощів. Ще в часі відвороту (як що не зраджує мені пам'ять) це було в районі містечка Шаргорода, командир Січової Козацької дивізії*) т. зв. Синьожупанників правдиво оцінив положення на фронтах політичному й военному й повзвів рішення повернути дивізію, прорвати ворожий фронт і рушити на зєднання з військами Петлюри. Рішення командира Синьожупанників були правдиві й відповідали правилам военного мистецтва. Командир дивізії зумів знайти найбільш доцільне рішення в даній ситуації й для даного випадку. Синьожупанники на протязі короткого часу побідно звкінчили свій марш. В скорому часі вони вступили до складу 3-ої Стрілецької Залізної дивізії генерала Удовиченка, де й вкрили себе невмирущою славою.

Виконуючи перший план, в часі маршу, можна було дати наказ військам, де потрібно, йти під червоними прапорами, подібно тому, як це робила кіннота Запорізької Січі під час рейдів на близькі ворожі тили.

Організувати штаб пропаганди, провокувати більшовиків і населення, нищити ворожі обози, комунікацію etc. Цим осягали такі цілі: поповнення армії людьми, кіньми й усяким майном, підривали б авторитет більшовиків, внесли б демаралізацію в шереди ворожого війська, утворювався б ґрунт для селянських повстань. Часу на це було багато, а навіть і в останню хвилину це можна б було зробити.

По другому плану, як тільки війська Антанти опинились в Чор-

*) На превеликий жаль не знаю прізвища цього відважного командира дивізії. Хто знає, непременно мусить подати це прізвище для прикраси нашої военной історії.

ному морі, українській армії лишилось одно: змінити комунікаційну лінію — замість Одеси — на Тerasпіль — Бендери, т. т. перейти румунську границу, скласти зброю, віддати коней та інтернуватись. Такого складу кінноти, досвідченого, кваліфікованого контингенту старшин, підстаршин, козаків, озброєння, муніції, коней українській армії ніколи вже не судилося мати. Ось, що значить помилка й бездарність одної особи — полководця. Піхота, артилерія, технічні війська, все це було висококваліфіковане й озброєне на європейський зразок. За згубу такої маси війська, національного скарбу відповідає увесь вищий командний склад фронту, а передовсім Петлюра й Змієнко, як командуючий фронтом і самий освічений генерал зо всього командного складу фронту. Після таких поразок Змієнки продовжують і надаль своєю бездарною діяльністю руйнувати українську національну справу. Україна ще тоді не мала таких урядів, які б одразу побудували гільйотини для злочинців-пораженців.

Як щоб козакам було відомо, що то таке інтернація, то вже це одно було б двигуном до виконання першого плану. Але під сю пору не знайшлося, ані українського Клука, ані Омеляновича-Павленка, щоб могли в тяжку хвилину врятувати військо та повести його до слави й перемог.

Бездарний Змієнко прийняв другий план. Він глухо віднісся до істин старшого Мольтке: що „на війні істотно важно, не звязуючи себе незмінними загальними правилами, уміти знаходити для кожного окремого випадку найбільш доцільне рішення“.

Таким чином, армія була оточена з двох боків, з фронту більшовики, з боку Одеси отаман Григорів, мусила перейти румунський кордон, на берегах Дністра скласти зброю, віддати коней, артилерію й увесь військовий скарб.

Військо, яке знаходиться під керуванням полководців ув фрактах та бездіяльних і бездарних генералів, завжди буде складати зброю на берегах своїх Дністрів та Збручів і завжди його уділом буде інтернування, навіть самого високого кваліфікату й надзвичайної бойової здібности.

Поступовання Румун з нашими військами під час інтернування були жахливі. На кожнім кроці грабували. Напевно немає в світі більших злодіїв від Румун, нації в постолах. Крім офіційного грабунку по т. зв. міжнародному праву, румунські солдати ходили й обкрадали наші вагони. Ніч це було царство румунської солдатської зграї. Румунська старшина, особливо коменданти залізничних станцій, гірко далися нам взнаки. Коменданти з торбами в руках ходили вздовж вагонів і вимагали од нашого війська цукір, шкіру etc. Хто не памятає з наших вояків на ст. Унгені високого румунського майора, коменданта цієї станції, котрий в одній руці тримав таку ж величезну торбу, як і сам, а в другій шклянку, йдучи вздовж потягу й вимагав від кожного вояка по шклянці цукру. Цю данину мусили дати всі вояки зо своїх запасів, що вже мали на руках. Щоб зменшити ці датки, які повторювались літерально на кожній станції, де тільки затримувались ешелони, козаки при появленні грабіжників, опускали вагони й зникали поза залізницю, поки не ми-

нуть їх вагону. На таку боротьбу румуни відповіли репресіями, вживаючи війська з кулеметами. Найбільш уперто боролись з румунським грабіжництвом кіннотчики Запорізької Січі й кінний полк Чорних Запорожців, а з начальників: Командир кінної бригади (Кіннота Запорізької Січі — два куріні кінних, кулеметний курінь до 2000 людей і Гродненський кінний полк) полковник Микола Янчевський, полковник Недзведський — к-р кінноти Січі, командуючий піхотою Запорізької Січі найхоробріший із хоробрих, люблений всім січовим військом, сотник Граф Ляш Гусарів, полковник Чорних Запорожців Дяченко й підполковник Хословський. Я з великою пошаную згадую нині цих великих патріотів. Нехай ці коротенькі й скромні рядки оповістять Україні про її борців, які віддали на вівтар визволення своєї улюбленої Батьківщини найдорожче й найбільше, що тільки може дати людина — життя своє, кров свою, не дивлячись на страждання, холод, голод, хвороби, а тепер довготривале, тяжке еміграційне життя. Тільки такі борці й могли так засліплено й завзято боротись за найвищі ідеали свого народу. Тільки такі борці й можуть і визволять свій народ з віковичних кайданів. Тільки така відданість може стати джерелом і культом для молодого покоління в боротьбі за високі національні ідеали.

Пересування нашого війська через Румунію тривало кілька тижнів, замість того, щоб негайно зо зброєю в руках перекинути цю грізну мілітарну козацьку силу для боротьби із загальним ворогом людства. Протягом цього часу наше військо терпіло голод і нужду, почались хвороби: тиф та ін. Поки ще були на теренах Бесарабії наше українське населення увесь час допомагало нам, хоча й само нужду терпіло під владою окупанта.

От в такім виснаженім стані, голодні, пограбовані, обдерті, босі, без зброї, коней, артилерії повернули до Галичини, де в той час отаборився Петлюра зо своїми недобитками.

Загнавши сильнішу армію в Румунію, більшовики усіма силами тепер накинулись на другу групу, яка під проводом Петлюри відступала в Галичину. Більшовики б'ють наші армії кожду зокрема. Такі випадки можуть траплятись, коли з одного боку доводять військом справжні, талановиті полководці-генерали, а з другого бездарні, або й ще гірше, полководці у фраках. Без жадних труднощів більшовики загнали групу Петлюри за Збруч.

Тільки ще міцно під сю пору тримався північний фронт, яким доводив отаман Оскілко, молодий, надзвичайно талановитий революційний генерал. Начальником штабу цього фронту був відомий Генерального Штабу Генерал Агап'єв. Коли більшовики накинулись на вищезгадані наші армії, командуючий північним фронтом повів рішучий наступ на Київ. Цей наступ настільки був вдалий, що газети всього світу заговорили про славу української зброї. Румунські газети писали, що генерал Оскілко незабаром опанує Київ. Наступ північного фронту був небезлечним явищем для ворога. Скрізь була помітна рука справжнього полководця. Коли яка будь частина цього фронту підпала під вплив комуністичної агітації (а це було того часу модне явище з одного боку, а з другого, показувало, які були більшовики майстри в цьому мистецтві) й відмовляла

послуху начальників, завжди з'являвся сам командуючий фронтом, не боячись повставших рабів; звертався до них з промовою, а коли це не помагало, то з'являвся вірний полк, обезброював і з правого й лівого крила починали сипати по двадцять п'ять кончуків. Двадцять п'ять це така тоді була норма. Одержавши по такій гарячій порції, швидко проходив соціалістичний хміль, віддавали злочинців.

Оперативні плани штабу цього фронту заслуговують великої уваги й подиву. Мистецькими маневрами й високо-бойовою здібністю старшини й козацтва, полонили ціли комуністичні дивізії. Мало того, що найважливіше, ці ворожі дивізії обертали супроти червоного війська (Тульські дивізії). Вони були не менш боєздатними в руках Оскілька й Агапієва — цих майстрів військово-політичного діла — од військ фронту. Ці полонені більшовики одразу підпадали політичному обробленню, перефарбовувались з червоного кольору в жовто-блакитний.*)

Антанта була глухою до українських національних змагань, які несли в рівній мірі щастя й людству. Кров, яку український народ проляв на полях битв, в чрезвычайках, та грабїж, які допустила Румунія, лишаться віковичною плямою на державах Антанти й плямою на сучасній матеріалістичній культурі й цивілізації Заходу. Український Уряд — тодішній соціалістичний смітник — поносить вину, що заздалегідь не подбав, аби грабїж був заборонений, а військо було негайно пересунено на новий фронт. Антанта мусила заборонити Румунії грабувати та обезброювати українське військо, повинна була наказати негайно пересунути масу в кілька десятків тисяч нашого війська зо зброєю в руках і зо всім військовим скарбом. Щоб ця армія, перейшовши на рідні терені, була озброєна й сильною для боротьби з московським комунізмом. Ми, перейшовши Збруч, зброєю добували ув ворога. Наші перші кінні атаки були напів озброєні холодною зброєю, хто зо списом, а інший з кием, вже не кажучи про вогневу підготовку. Автор цих рядків брав уділ в цих атаках в кінноті Запорізької Січі на посаді командира 2 сотні й водночас заступника командира 1 го Курія, довелося цю гірку чашу випити до кінця.

В Галичині Петлюру з Урядом застали в трагічному стані. Уряд мав територію, що було під вагоном, в якому хвилево замешкував. Цю трагічну ситуацію підполковник Михайло Середа**) — уенерівський Максим Горький не по талану, а по угодовству в своїх монографіях „Отаманщина“ описує так: „У кінці травня 1919 року

*) Бажано було б, аби учасники, а передовсім генерал Пузіцький — український Ней, описали б фрагменти з бойової й політичної діяльності цього славетного нашого фронту.

**) Цей панок з наказу своїх хлібодавців-зверхників може з кацапа-денікинця Ліхоріва зробити національного героя, а з Чучупаки Отамана й організатора твердині українського націоналізму — Холодного Яру — злочинця, анальфабета, що не вмє читати мапи. А це все йому так, що й сам Середа побував у Денікіна й прийшов до українського війська в 1920 р. З генерала Юрка Тютюника зробив авантюриста, пройдисвіта, а з Волинця ідеального борця в той час, як кінна група (2 дивізіон Кінного ім. Гетьмана Мазепи полку під командою полковника Чипайтеса, кіннота 3 залізної Стр. див.) під загальним керівництвом полковника

український Уряд і Армія опинилася в трагічному положенню: з одного боку українська територія була захоплена більшовиками, а від Тернополя насувався корпус Галлера. У короткому відтинку між Тернополем і Волочиськами, стояли один за одним, хвостом, десятки ешелонів з урядом і решткою армії. Виходу не було, чекали на якесь то чудо. Одні козаки почували себе бадьоро; склали пісню:

— Гей висока Директорія!
Під вагоном твоя територія!

сталося диво: ніби з під землі виплинув отаман Божко,*) смілою атакою звільнив Волочиська і подався далі на Чорний Острів, гонючи перед собою погромлених більшовиків. Проскурів, Жмеринка, Козятин перейшли до Українців“.

Жах! Тільки усьміх революції міг підпорядкувати Петлюрі військо Української Нації в таку історичну днину.

Як військо гинуло від голоду та румунських грабунків, Волох проскочивши Румунію, опинився коло Петлюри; останній залишає його при своїй особі. Отамани розпочали командувати далі. Петлюра призначає Волоха командуючим повстанчими військами України, замість того, щоб покарати на горло за скасування української влади й проголошення радянської в союзі з Москвою.

Навпаки отамани ще більш заприязнилися, разом мешкають, разом підписують універсали. Щоб догодити своїм московським товаришам, додумались увести в армії інститут державних інспекторів, на зразок більшовицьких комісарів, при військових частинах. Так як там, тільки інші назви, обовязки ті ж самі.

Підо впливом вимог війська й обставин, ціною великих зусиль, сталися нарешті в армії нові призначення відповідних вищих начальників. Командуючим Запорізьким Корпусом був призначений молодий, надзвичайно талановитий, відважний Генерального Штабу Генерал Сальський.***) Начальником Штабу Запорожців призначений був Генерального Штабу Генерал Куц. Обидва з високою військовою освітою, з великим досвідом світової війни, не дали довго чекати на прекрасні наслідки бойової діяльності корпусу. Цей український Макензен своєю могутньою рукою, сполучуючи розум з відвагою в кілька переходів змів совіцькі війська, а 30/VIII. 1919 р. разом з 2 галицьким корпусом займає столицю України Київ.

Гамзи в році 1920 в Ніжньові на Дністрі обезброювали цього отаманчика за небажання виконувати наказів Головної Команди військ України.

В своїх чинах, думках, намірах керуюся не особистим відношенням до даних осіб, а лишень історичною правдою, наказом сумління, високим патріотизмом, любовію й відданістю Української Нації.

*) І тут собі суперечите, пане полковнику, пишучи в своїх монографіях, що отаман Божко спізнився народитися на цілих 200 літ. Як бачите, Божко був сином епохи, на височині її культури, умів вести війну всіма технічними винаходами людського розуму нашої доби, знав психіку сучасного воювача, мав перед собою ворога завжди сильнішого й озброєного по останньому слову техніки.

**) На еміграції „розполітикувався“, розлінився забув про долю й опіку війська, разом з недобитками уенерівських соціалістів взявся до гандлю жовто-блакитним стягом.

Військам, що оперували на правім фланзі армії — в напрямі Одеси — замість Шаповалів, що тільки вміли деморалізувати військо та відступати, було призначено справжнього й дійсного майстра воєнного діла. Це був молодий, хоробрий, відважний, талановитий генерального штабу генерал Олександр Удовиченко — сонце українських перемог. Військо, що тільки було здібне відступати під проводом Шаповалів, в руках справжнього воєнного вождя Удовиченка, ніколи не питало скільки там ворога, тільки питало де ворог. За короткий час фронт військ Удовиченка покрити себе невмирущою славою, а дивізія получила прикметник „залізної“. Операції Запорізького корпусу й військ групи Удовиченка заслуговують великої уваги й дослідження, як зразок оперативного й тактичного мистецтва. Ще не раз потомство в нагороду скаже, що вони служили в легендарних військах.

Коли Наддніпрянська Армія побідно наступала й гнала совіцькі полки, Українська Галицька Армія, під навалою переважаючих сил польського війська до зубів озброєного Францією, мусила розпочати відворот на цілому фронті й перейти Збруч. Українська Галицька Армія силою обставин боролась проти Антанти. Галицька Армія уявляла грізну мілітарну силу. Кожний старшина й козак Г. А. були надзвичайно національно свідомими борцями. Жадна галицька частина не підпала розкладовій агітації більшовиків, цих майстрів агітацій. Я не знаю жадної спроби відмовлення послуху своєму начальству та самочинного переходу на бік більшовиків.

Галицький національно-свідомий вояк мав дві зброї: рушницю й слово — наймогутніша зброя. Подібно гарматному стрілу так гучно розносились їх слова по Великій Україні, визволяти Батьківщину закликаючи. Перебування Г. А. в Придніпрянській Україні залишило надзвичайно великі наслідки національної свідомости українських мас. Козацькі могили, що усяли землі українські, ще й до сьогодні збуджують і кличуть народ до зброї. Багато я студював історію воєнного мистецтва, але я не бачив більш організованої, більш дисциплінованої так сліпо послушної армії в часах революцій, як Українська Галицька Армія.

В час загального наступу армій Соборної України проти червоних москвинів, Денікин — білі москвини — за допомогою Антанти сунув в Україну з двох боків: Одеси й Полтави на Київ. Так розпочалась війна між антибільшовицькими арміями. З великим завзяттям українські війська рушили до бою. Мають тепер довкруги ворогів: з одного боку білі Москвини — Денікин, з другого червоні, а з тилу — заходу Поляки з невиявленим обличчям.

Не дивлячись і на це наші війська успішно боролися. Але це вже була лебедина пісня української політики, більш вона й до нині не повернула до самостійної національної діяльності. Коли провід добровольчої армії відкинув пропозицію нашого уряду, що до спільних акцій проти загального ворога більшовиків, то одразу в запіллі Денікина повстали загонами добре озброєних селян-повстанців. Була осінь. Наша армія була боса, неодягнена, без ліків, без санітарного заосмотрення. Протягом літа „постачателі“ розікрали інтендантства, а самі вивтікали частково до Денікина, решта до

більшовиків. Внаслідок такого господарського апарату повстав тиф різних видів та інші пошести. Не ворог стримав побідний рух наших непереможних армій, а тиф і брак санітарних засобів, які можна було дістати тільки з Заходу. Так описує в своїх спогадах Зимовий Похід генерал Омелянович Павленко: „Коли Українська Армія так гинула від пошестей, бо не мала ліків і не могла їх одержати із-за кордону через заборону держав, які підтримували Денікіна, Добровольча армія мала добре організовані санітарні потяги і не боялася тифу“. А як нищив тиф українське військо, то для прикладу, знову наведу слова генерала О. Павленка: „Приклад Запорізька група (дві дивізії), що в липні мала десять тисяч чоловік і втратила в боях з добровольцями не більш 200-300 чоловік — на листопад числила лишень 2-3 тисячі“.

Коли українське військо гинуло під ударами тифу, холоду, Добровольча армія заосмотрена Антантою всім, повела рішучий наступ проти нас. Денікин палав ненавістю до національних змагань України. Мало того саме під сью пору Денікин занедбує свій головний операційний напрям Курськ-Орел — більшовиків (головний театр воєнних подій) й зосереджує великі сили супроти армій Соборної України. Тільки проти українського війська, що оперувало в напрямі Одеси, він посилає 20 000 до зубів озброєного й заосмотреного люду. На головному операційному напрямі (Курськ-Орел) залишає 6.000 війська*). В напрямі Царицина, надзвичайно небезпечного відтинку, де що хвилі можна сподіватись наступу червоних, залишає 3.000*).

Україна для нього мала значіння лишень як стратегічна флангова позиція*). Далі генерал Геруа зазначає, що українські армії треба було за всяку ціну мати не за ворога, а за союзника для боротьби проти спільного ворога більшовиків.

Тиф, незабезпеченість армій воєнними припасами, брак ліків, осінні холода, дощі dokonували наше військо. Повстання селян Пашківської волости в нашому залілі, дня 2 листопаду стався перехід галицької армії на бік Денікіна, далі зрада Волоха й пограбовання ним державної скарбниці. Ось до чого допровадила бездарність проводу.

В коротеньких рисах ми старались дати нашому народові дзеркало, щоб в нім народ міг зобачити преступну діяльність соціалістів і свою непереможну національну силу. Замість розвинути вроджений войовничий гін українського народу, розправити його козацькі крила, соціалісти начипили народові колоди до ніг і післали до боротьби. Крім сего старались зообразити й ті трагічні обставини, в яких постала безстрашна, непереможна Армія Зимового Походу з кращих і найхоробріших дітей української землі. Навіть ці трагічні обставини — агонію — Армія без соціалістів обернула в тріюмф в зудар на знищення; втечу обернула в нестриманий наступ.

З вище наведеного нарису впливає, що причини того, що 50.000.000 Нація не здобула в часах визвольної боротьби 1917-1923 власної держави є не в несвідомості українських мас, а

*) Російський генерал Геруа „Полчища“. Стор. 328.

в бездарності й преступстві самих вождів: Грушевського, Скоропадського й Петлюри. Шож торкається сучасних претендентів на українську державу, то вони йдуть по лінії найменшого спротиву на зустріч найбільшому угодовству.

(Продовження в наступному числі).

Др. Андрій Чайковський.

Петро Конашевич-Сагайдачний.

(Історичний нарис.)

I.

Щоб зрозуміти вагу появи в нашій історії такого чоловіка, яким показав себе гетьман України Петро Конашевич-Сагайдачний, треба, оскільки на це вузькі рамці цієї розвідки дозволять, змалювати історичне тло тодішньої, цеб-то другої половини XVI і першої XVII в. Польщі й України, що тоді вже була прилучена до Польщі.

То були часи панування короля Жигмонта III. (1587-1632), вихованця єзуїтів, фанатичного католика, котрий за час цього свого панування не дав спокою іновірцям, а особливо православним у межах Р. п. польської. То були часи золотої вольности шляхти-магнатів, які проф. др. М. Бобжинський*) називає найбільшим нещастям Польщі, що спричинило її упадок; то були часи найтяжчого утиску православної віри й церкви, упадок православного духовенства, хаос в православній єрархії найтяжчий утиск працюючого люду — панських підданців.

Самі поляки змалювали стан Польщі тодішньої ось якими словами:

„Clarum regnum Polonorum
Est coelum nobiliorum,
Paradisus iudeorum
Et infernus rusticorum“.

(Славне королівство поляків, то небо для шляхтичів, рай для жидів, а пекло для мужиків**).

То були часи по кривавих невдачах козацьких повстань Христофора Косинського, Наливайка й Лободи, по різні над Солоницею (1596).

Шляхта тріюмфувала й уявляла собі, що козацтву в усій Україні вибила остання година. Ті рештки козацтва, що не були в тому страшному розгромі, або що із него оціліли, поховалися знесилені, зневірені в Запорозькій Січі. Та й тут не почувалися безпечними, бо польський гетьман Жолкевскі, за понукою магнатів українських, ладився й там, за порогами, козацтво у підхожий мент застукати. Козацтву нізвідки було дожидати помочи, а ті нечисленні роз-

*) Mich. Bobrzyński: Dziej Polski w zarysie, T. II. str. 139.

***) М. А. Максимович — Собрание сочинений ст. 262.

важніші поляки, що не дивились на інституцію козацтва крізь магнацькі окуляри, не були в силі козацтву допомогти піднятися з того понижаючого упадку.

То були часи ввведення Берестейської унії — насильно, огнем і мечем. Де лиш опорожнися владичий престол православної єпархії, зараз туди наставляли єпископа уніяцького. Тоді уряд визнавав принцип, що коли єпископ пристав до унії, то тим самим і всі вірні тої єпархії мусять перейти до неї. А опріч того і в тих єпархіях, де ще православні владики жили, наставлявав уряд побіч них ще й уніяцьких владик, що силою забирали православні церкви враз із майном, проганяли православних духовників і наставляли уніяцьких, а впертих православних мирян томили по в'язницях*). До того ще вкраїнські магнати-католики понижували православну віру в такий спосіб, що віддавали православні церкви в аренду жидам**).

У таких прикрих хвилях народного занепаду мусив народ видати із себе одиницю великого духа, що підніс би потоптаний народній прапор і вивівби свій народ із темряви в ясний світ, і таким явився славний гетьман України — Петро Конашевич-Сагайдачний.

II.

Та дивнее диво, про походження того славного чоловіка, якому Україна завдячити має своє піднесення з упадку, наша історія нічого певного сказати не вміє.

Одиноке джерело історичне про цю матерію, то „Вършѣ на жалосный погребѣ зацного рыцера Петра Конашевича-Сагайдачного скомпоновані на тодішній лад іноком Касіяном Саковичем. Такого твору не можна назвати джерелом історичним, а краще твором поетичним, панегіриком. Вже про саме походження Конашевича автор пише із слуху, непевно. Конашевич походив із землі Перемиської, підгірської, а це таке широке, як сама земля Перемиська — підгірська. Вже літопис Єрліча під тим оглядом докладніший, бо каже, що Петро Конашевич походив із Самбора. Знову ж, ще до нині живе традиція шляхоцького села Кільчиць, що Петро Конашевич взявся з села Кільчиць під Самбором. Мені показували місце, де мала стояти батьківська хата, де родився Сагайдачний, і стареньку, височеньким ще валом обведену церкву, де його хрестили. Очевидно, що церковця була оборонним місцем Кільчичан в разі наскоку якого загону татарського або турецького, коли то турки, в сполуці з Петром Дорошенком, зайшли під Самбір. Кульчицька шляхта дуже дорожить пам'яттю „нашого“ Конашевича Петра і вважає його теж шляхтичем.

А я помітив, що в присілку шляхоцького села Кульчиць (тепер урядово Кульчиці), живуть ще тепер „хлопи“, нащадки колишніх королівських підданців***) Кінаші. Це підсунуло мені думку, чи Петро

*) Кс. Edward Likowski: Historja unii kościoła ruskiego, Poznań 1875. s. 58. Особливо цит. на ст. 287 лист кн. Сапги Льва до єп. Йосафата Концевича.

**) Кс. Юзефовіч: Annales urbis Leopoldis T. Extravagates, N. 252 і Самуель Гроцькі: Historia belli cosacopolonici, цит. у Качали: Polityka Polaków T. I. str. 107.

***) Майже вся Самбірщина була королівською, опісля, по занятті Галичини,

Конашевич не походив із роду Кінашів, що вдавнину звалися Ко-наші чи Кунаші, залежно від того, до чого вони в королівській економії були призначені.

На мою думку не має основи виводити назвиско Конашевича як патронімікум од батька Конона, бо в таких разі треба йому було назватися Кононовичем, а такі патроніміки в історії стрічаються. Малоземельна шляхта Самбірщини, а є її тут найбільше із усеї Галичини — цілі компактні села — відрізняються різними придомками. Самі Кільчицькі мають таких придомків, як мене запевнював тамошній парох, більше тридцяти, але між ними не має „Конашевича“. Так само не чував я про такий придомок між шляхтою Самбірською взагалі. Мемуарист Хотинської війни, Яків Собіський, пишучи про Сагайдачного, каже, що Сагайдачний ніколи шляхецтвом своїм не величався, що видавалось би в тих часах, коли то чоловік зачинався від шляхтича, дуже дивним і неправдоподібним, як що Конашевич був би справді з шляхецького роду.

Так само ніхто не вмів сказати, якого року Конашевич прийшов на світ. Його літа приходиться рахувати від його смерти взад. Помер на закаженні крови від рани, яку дістав під Хотином 20 IV. 1622 р. Говориться, що тоді був він вже старим. Це означення дуже неясне, бо й Богдана Хмельницького називали „старим гетьманом“, хоч йому при смерті не було більше як 57 років.

Перший раз вибрано Конашевича Петра гетьманом по славнім поході на Кафу. І тут перечаться історики над тим, коли це було? Антонович, опираючись на Саковичу, кладе цю подію на рік 1606. А проф. Грушевський каже, що ця дата невиразно написана і цей похід мав місце 1616 р. В такому разі діяльність Петра Конашевича від р. 1616 до 1622 тривала б усього шість років, а то, як буде пізніше показано, за короткий час, щоб стільки доконати, чого доконав Конашевич. Навпаки, від р. 1606 до 1622 є 16 років, і в таким періоді можна було геніяльному чоловікові щось великого доконати.

Сакович пише, що Сагайдачний попав в Остріжську вищу школу, коли там науки „квітли“, значиться — в часі його найкращого розвитку (1580-1608). Туди міг він дістатися вже по скінченні якоїсь нищої школи, бо до Острога, до його вищої школи анальфабетів чейже не приймали. Тоді могло йому бути яких 16 літ життя. Та це все лише здогади, якими не вгадаємо року його народження. Сакович каже, що в тій школі вчився Сагайдачний „час немалий“. Незнаючи пляну науки теї школи, не вгадаємо, скільки років ця наука тривала, і коли пішов Конашевич на Січ. Там, по старинному запорожському звичаю, придали йому ймення Сагайдачного, либонь од того, що по мистецьки стріляв із лука. Старинна гравюра показує гетьмана на коні з сагайдаком, повним стріл за плечима.

Першим подвигом, яким визначився Конашевич-Сагайдачний між козацтвом було здобуття турецької приморської фортеці Варни.

Австрію, перейшло на Камеру (казну), і десь біля 1860 р. всі ті села розпродав фіскус приватним людям.

Чи Сагайдачний був у тім поході наказним отаманом, чи може лише яким підстаршиною, того не знаємо. Дійшла до нас пісня про цей подвиг, яка про Сагайдачного не згадує, та про яку певно сказати можна, що складав її якийсь галичанин, і то десь із підгірської Самбірщини.

Замітний другий великий похід, який здивував своєю смілістю і прецизністю в виконанні, обдуманого пляну, то здобуття сильного торговельного турецького міста Кафи. Усі історики з тим погоджуються, що цей славний похід був ділом Сагайдачного. А між тими, і поза тими подіями, хоч не все згадується ім'я Сагайдачного, всі походи проти Туреччини та татарської орди такі однакові, такі передумані й виконані, що годі у них недобачити геніяльної голови Сагайдачного. Про ті всі походи рік за роком, а інколи й двічі в році, ми мало знаємо із наших літописів, а краще з численних жалоб і погроз від турецької влади на адресу Польщі за набіги та грабунки на землях й. в. падишаха свавольними козаками, котрі все й всюди фасіонували себе вірним військом й. м. польського короля. У тих жалобах не все говориться про ватажків тих походів. Але ім'я Сагайдачного було бісурменському світу добре відоме, як дуже страшне. Бо хоч історія наша чимало разів говорить про невдачу козацьких походів на турецькі й татарські землі і розгром козацьких сил, то все говориться, що Сагайдачного тоді там не було. В часі тих невдачних походів Сагайдачний якраз воював у іншому місці.

А все, що досі було, переходить своєю сміливою очайдушністю похід на Царгород 1615 р. Переплисти півперек Чорне море, підійти непомітно під мури Царгороду, здобути город, ограбувати його, спалити й звільнити тисячі християнських невільників, то вже була штука, яка здивувала християнський захід Європи. Тоді мало що сам султан не попав в козацький полон. Та тим Сагайдачний не вдовольнявся. Коли турецька флота, по уступленні козаків, пустилась за ними в погоню, то Сагайдачний зробив на неї засідку і так несподівано застукав, що всю її знищив до тла на очах турецької твердині Очакова.

У всіх тих безчисленних війнах і походах на татарські й турецькі городи на всіх побережах Чорного моря видно однакову ціль: перекрастися хитро з Дніпрового лиману на море, наскочити несподівано намічений город, ограбувати, невірних вибити, кожного стрічного, спалити до тла і втекти. Заки погоня наспіла, козацькі байдаки вже були в безпечному місці. Сагайдачний був на той час геніяльним стратегом. Особливо в борбі з невірними він вивчив усі татарські та турецькі тактичні хитрощі і вмів у кожному разі вдумати проти них свою штуку, якої знову вороги не вміли передбачити й навчитися.

Та найбільшу заслугу поклав Сагайдачний у тому, що zorganizував і вишколив козацьке військо і поставив його на рівні з військом першорядних європейських держав, хоч воно так рішуче своїм узброєнням і тактикою від тих відрізнялося.

Досить буде згадати, що коли військо гетьмана Христофа Косинського числило 5000 у війні з кн. Остріжським, то під Москву

1618 р. повів Сагайдачний 20000 добре узброєного і випосажженого війська, а під Хотином козацька армія числила 40000. Сагайдачний, як генераліссімус козацького війська, дбав про це, щоб війську нічого не бракувало у поході: зброя, порох, стрільна, харчі для війська і паша для коней. Він ніколи не числив на це, щоб у чужім краю чужим поживитися. Іntenдантура була в нього зразково поладнана. А при тім залізна дисципліна, яка не пропустила безкарно жадного промаху в службі. Не щадив нікого, але й себе не щадив. Цей його ригоризм доводив до того, що його часто скидали з гетьманства й вибірали іншого. Тоді Сагайдачний лишався тільки полковником свого полку, знаючи, що коли прийде на козацтво важка година, то знову його виберуть.

Зразковість інтендантури у війську Сагайдачного та її важність виявилась у Хотинській поході, тоді як її зовсім не було. Та її брак не Сагайдачний завинив, бо не він повів козаків у цей похід, лише Яцко Неродич-Бородявка. Він надіявся на багату здобич на Молдавії, не приладив нічого, і трохи не загирав голодом козацького війська. За це недбалство він потім наложив головою.

III.

Сагайдачний зо своїм славним військом усе своє життя стояв на сторожі християнства проти ворогів Хреста, проти мусулманського світа. Та ті набіги невірних не мали віроісповідної принуки, яка виявилася у перших визнавців Магомета, у різних Омарів. Їх принаджувала на християнські землі жажда наживи у культурних краях і багата здобич в ясірі.

Козацтво, знаючи про це, відплачувало невірним тим самим: грабунком, руїною, визволенням християнського невольника і забиранням бранців і собі. Тільки неволя полонених татар між козаками не була така важка, як навпаки. Полонені татарські невольники звичайно приставали до українців і не хотіли вертатися до своїх. Вони легко асимілювалися.

Сагайдачний хоч не любив українських магнатів, і відносився вороже до панського панування в Україні, болів над кормигою свого народу, над упадком і пониженням батьківської церкви і був явним ворогом унії й її метод, хоч був до своєї церкви з дитячою любовю привязаний; не поважився зброєю виступити проти Польщі. Уважав себе до того заслабим, і вижидав хвилі, коли козацтво зможеться так, що мусить Польщу побідити. Тож він у першу чергу прямував до зміцнення козацьких воєнних сил. До цієї мети вибрав таку дорогу: піддержувати такий стан політичний у Польщі, щоб вона все козаків потребувала, щоб Польщі постійно загрожувала якась небезпека зовні, і то від сходу. Від заходу й півночі Польща мала вічну війну й клопіт зо Шведами, ведучи криваві війни за шведську корону для свого короля того ж Жигмонта III. А щоб ліниву вже тоді Турцію підігнати до погроз на Польщу, то Сагайдачний вічними набігами на землі турецькі хотів її змусити до війни з Польщею. А в міру того, як така війна Польщі погрожувала, треба було Польщі забігати ласки у козаків, дивитися крізь

пальці на те, що козацтво многократно переростало своїм числом козацький реєстр, ухвалений соймом і ріжними конституціями. Таким робом Сагайдачний осягав свою мету — побільшення своєї армії.

Наявні наслідки цих змагань показалися вневдовзі. Турція, подразнена безнастанними набігами козацькими, пішла на Польщу війною. Польща не мала сили протистати силам турецьким, а мусіла вийти в поле. Тоді козаки відмовились від помочи, виправдуючись тим, що мусять сторожити границі від орди. Війна скінчилася великим розгромом польського війська під Цецорою 1620 р., де старий гетьман Жолкевські поліг головою.

Такому поглядові на справу здавався б перечити факт, що двічі Сагайдачний освободив польське військо від очевидної загибелі: раз під Москвою 1618 р., другий раз — під Хотином 1621 р. Це були случаї виїмкові, котрі понукали Сагайдачного рятувати Польщу від загибелі. Не Польщу спасав Сагайдачний під Москвою, бо Польща урядова тою війною не дуже турбувалася, — лише королевича Владислава. Козацтво знало, що від Жигмунта йому нічого сподіватися, а всю надію покладало на королевича, що завжди відносився до козацтва з великими симпатіями. Отож на гарячі прохання королевича Владислава пішов Сагайдачний на чолі 20000 козацького неаби-якого війська виручати поляків з дуже скрутного положення.

А положення було таке: не було що їсти, околиця ограблена до тла; ні звідки харчів та паші добути, люта московська зима за плечима, а не було в що одягтись, військо незаплачене, здеморалізоване, бунтується, з Польщі ніякої помочи, а навпаки сойм напірає, щоб війну до кінця року покінчити. А москвини, маючи за собою такого союзника, як голод і тверда зима, замкнулися в Москві і про згоду й говорити не хотіли.

З такої скрути визволив Польщу Сагайдачний. Ішов, мов вихор, нічого проти нього не остоялось. Забірав один город по другім. Полонених воеводів московських вів королевичеві на ралець. А коли кн. Пожарський заступив йому дорогу близь Москви з ратними людьми, то Сагайдачний розбив його впух і забрав усю гармату. Королевич, Хоткевич та Сапіга не знали, як Сагайдачному й дякувати. І Сагайдачний не прийшов до польського обозу з порожніми руками, привіз харчів та паші. Поляки давно вже не бачили іншого мяса, як конятину.

Коли перед тим поляки висилали в околицю реквізиційні роз'їзди, то вони мало коли верталися. Москвини вилловлювали їх та нищили.

Сагайдачний зробив реквізицію по своєму. післав досвідного полковника Путивльця Осипа з цілим полком в дальші околиці Московщини, а вони понавозили всячини, особливо теплої одежі, якої полякам так дуже було треба.

Як вже сказано, сойм визначив війську королевича речинець одного року на покінчення цієї війни. Сагайдачний дораджував, щоб не вертатися, поки Москви не поконається. Того самого домагається все військо й донці, які були в королевича на службі.

Того самого бажав собі і Владислав, і гетьман Ходкевич і Сапіга. Та сенатори, які — після постанови сойму — при армії королеви знаходилися й мали право контролі розпорядків гетьманського командовання і здержання тих розпорядків й говорити не хотіли про дальше ведення війни. Пішли на переговори й Москвини; маючи напроти себе таке військо козацьке, були податливіші до уступок. Жадали лише, щоб Владислав зрікся царського вінця, а зате відступлено Польщі Смоленщину, Новгород — Сіверський, Сіверщину, Стародуб, Чернігів, Почоб і Трубчевськ*).

Цей грандіозний похід мав і для України чимале значіння. Козацтво показалося силою, з якою треба в будучому числитися. Була це наука і для Москви, щоб собі козаків не легковажила. При тому Сагайдачний мав нагоду познайомитись особисто з ерусалимським патріархом Теофаном, що тоді побував в Московщині і наклонити його, щоб, вертаючи, поступив на Україну.

IV.

Діяльність Петра Конашевича не обмежувалась лише до справ військових. А саме в справах громадянських, що в тім часі стояли у стислім звязку зо справою православної церкви, dokonав Сагайдачний епохальної злуки православної церкви з козацтвом.

Я казав вище, що з початку свого заснування козацтво відносилося до церкви байдуже. Проти унії з Римом 1596 р. козацтво не реагувало.

Коли центр оборони православія зо смертю його гарячого оборонця кн. Константина Островського (1608) став захитаний, то цей центр перенісся у Київ до Києво-Печерської Лаври під енергійним і вмілим керманіцтвом архімандрита Єлисея Плетенецького, галичанина, шляхтича з місточка Плетенич. (Тепер село в перемишлянському повіті). Чоловік незвичайної енергії, вчений, привязаний усею душею до батьківської віри. В Київсько-печерській Лаврі заснував кружок учених українців неаби яких, а академиків західніх університетів в Падуї, Болонії, Парижу. Він оборонив церковні та монастирські маєтності від загорнення їх уніяцьким Київським митрополитом Іпатієм Потієм. По смерті Потія процесувався за ті маєтності його наслідник на уніяцьким престолі митр. Рутський, та хоч і виграв процес, то Плетенецький майна не віддав, а Рутський не мав сили виграного виекзекувати**). Плетенецький числив усе на поміч козаків, а Сагайдачний був під моральним впливом Плетенецького.

Дня 14 жовтня 1615 р. жінка мозирського маршала Стефана Лозги — Гальшка Гулевичівна записала свої маєтності в Києві й поза Києвом на українські релігійно-просвітні й культурні ціли, а ексекутором того запису встановила й зараз увела в посідання Ісаю Кутинського з кількома іншими черцями Печерської Лаври.

*) М. Грушевський: Істрія Р. У., т. УП, с. 377.

**) Після польського права вигравший мусів сам переводити собі ексекуцію без помочи уряду. — Диви: Łozński: Prawem i lewem.

Всі ті виконавці розпорядку були й членами кружка вчених в Печерській Лаврі. Це давало запоруку, що майно попало в певні руки і не буде змарноване. Прирадили так, що зараз слідуєчого року заснували Свято-Михайлівське Брацтво, до котрого Петро Конашевич-Сагайдачний як гетьман козацького війська, вписався з усім козацтвом. Цей на око маловажний факт виявив усьому світові, чого досі не було, що козацтво вступило в злуку з православною церквою й буде від тепер обстоювати інтереси цієї церкви. Через це справа православної церкви дуже підкріпилися, почувавши за собою таку могутню оборону.

Підготовлення до такої злуки розпочалася ще тоді, як Сагайдачний у перше виступив на історичну арену. До часу тої злуки належали до православної церкви українська шляхта й міщанство. Козацтво, як вже сказано, держалося осторонь, а поспільство не вважалося ніким за якийсь важний суспільний чинник, тим більше, що поспільство й козацтво, котре з того ж поспільства виводилося, відносилось до шляхти вороже, а до міщанства легковажно. Від заснування Свято-Михайлівського Брацтва всі ті елементи на ґрунті віри й церкви злучилися в одне загально українське тіло.

Такого великого епохального діла dokonав вихованець Острозької школи Петро Конашевич, на якого — під оглядом релігійним мав чималий вплив великий оборонець православія, парох Свято-Онуфрійської церкви в Острозі й сповідник князя Константина Острозького о. Демян Наливайко. Така переміна в поглядах козацької маси мусила наступити, бо кожний козак виніс із дому іскорку любови до своєї церкви. До всіх подвигів козацтва на воєнному полі потрібна була ще й ідейна сторона, і тепер тою ідеєю загалу козацького стала оборона православної віри й церкви. Через цю злуку козацтва з церквою і воно перемінилось відразу в брацтво оборони віри й хреста на зразок тих багатьох орденів хрестоносців, що покладали собі за ціль оборону святої землі й хреста перед фанатичним магометанством. Православні, бачучи за собою таку силу, зачинають підносити голову проти гнету й переслідування своєї церкви від католиків-уніятів. У тім часі на київського уніяцького митрополита уряд Жигмонта III поставив Іпатія Потія. Та він не жив у Києві, лише післав туди свого намісника (офіціяла), бувшого православного монаха-ростригу Антона Грековича. Як кожний відступник од батьківської віри, Грекович став завзятим ворогом православної церкви, став забірати православні церкви під унію, та переслідувати православних. Міщане підняли тепер проти того бунт і зненавидженого „ростригу“ Грековича втопили у Дніпрі. Уніяцький єпископ Рутський заносить проти київських міщан жалобу. Але це діялося в р. 1618, коли Польща потребувала помочі козаків до московської справи, і тому нічого з теї жалоби не вишло.

На основі цього обєднання видають у два роки пізніше православні духовні круги акт, у якому виразно віддають православну церкву під покров усього козацтва. На такий акт треба було визначного дозволу Польщі.

V.

Єрусалимський патріарх Теофан додержав обітницю, що дав Сагайдачному під Москвою, і вертаючи з Московії, поступив в Україну. Сагайдачний з добірним козацтвом узяв його зараз під свою опіку.

Козаки пам'ятали, що король Жигмунт на прохання тих кругів, що ладились прийняти унію, видав ще 1593 універсал, щоб жадного потріяршого висланника до Польщі не пускати. Козаки побоювалися, щоб патріарха не захоплено, і для того Сагайдачний розвів над його безпекою старанну опіку. Патріарха привітано з великими почестями й приміщено в Свято-Михайлівськім Брацтві, а біля нього поставлено почесну сторожу, як день так ніч. Тепер показували українці патріархові всі свої культурні надбання: церкви, монастирі, школи, друкарні, свої видавництва, то що. Патріарх був тим усім мило здивований, бо — після ворожих інформацій — уважав козаків за народ некультурний, дикий, варварський. Тепер переконався наглядно, що це були лиш злобні наклепи.

Ураз із патріархом їздив і в Московщину, і в Україну екзарх Арсеній, прибічний царгородського патріарха, а крім того Теофан мав від того ж патріарха повновасть у його імені порядкувати в Україні. Сагайдачний, користуючись тою нагодою, просив патріарха, щоб висвятив православних єпископів на опорожнені владичі місця. Та Теофан не хотів того ніяк зробити, щоб собі не зразити Польщі. Він, приїхавши в Україну, написав був до польського короля, вихвалюючи свою лояльність. А після польської конституції йменования єпископів належало до короля.

І зараз опісля приїхав до Київа довірений гетьмана Жолкевського, шляхтич Пачановський, котрий мав товаришити патріархові всюди, а властиво він мав бути вухом гетьмана Жолкевського, котрий якраз написав до Теофана листа, запрошуючи його вертати через Польщу. Тимчасом у руки Сагайдачного попав приказ Жолкевського до пограничних старостів, як лиш патріарх появиться на польській території, щоб його зараз приарештувати.

Сагайдачному довелось одправити Пачановського, коли супроводив уже патріарха зворотом. Патріарх завернув із дороги, та тут, таємно в ночі, при заслонених вікнах, висвятив Йова Борецького на київського митрополита і п'ятох інших владик. У тім часі оставав у живих один однісінький владика львівський Тисаровський.

Тепер стали заходити православні біля того, щоб король тих владик затвердив. Та це було дуже важко. Жигмунт був під впливом єзуїтів, а єзуїти заходилися біля заведення унії з Римом. До того причинилися теж і уніяцькі владики, а наступник на митрополитому стільці Потія — Веніямин Рутський доносив до Варшави, що Свято-Михайлівське Брацтво не має королівського затвердження, слідувало б його закрити, бо вся біда для унії з того Брацтва виходить. Справді, до того Брацтва, яке стояло під опікою Сагайдачного, вписувалося багато-багато українців із усіх верстов. Брацтво це маючи таку визначну матеріальну підмогу в запису Гальшки Гулевичівної, заснувало школи, шпиталі, доми для вбогих то-що.

Але польський уряд не міг піти на руку уніятам, бо за Брацтвом стояв Сагайдачний. Він хоч не був тоді гетьманом, бо на Запорозжі вибрали козаки Яцка Неродича-Бородявку, робив своє діло в Україні з козацтвом українським.

А Польщі приходила тоді прикра година. Грозила їй велика війна від Турції. Військовий скарб був пустий. По розгромі Цецорським польського війська не було вже, одинока надія була на козаків, а Польща не хотіла поступитися на дезидерати козаків й цілого українського народу. Жигмунт III. говорив, що краще зложить корону, якби мав одного православного владику займенувати. А тут наближалася турецька навала що раз bliще польської границі. Молодий нерозважний фанатичний султан Осман зібрав досі невидане пів мільйонів військо з різних народів османського царства, упоений недавною Цецорською побідою, хотів одним махом загорнути Польщу, так, як загорнув Сербію, Болгарію, Молдавію й Волощину та Семигород. Він посилав емісарів до козацтва підмовляти, щоб покинули Польщу, а він створить їм вільну Україну зо столицею, де собі самі виберуть. А рівночасно йшли послани від Польщі закликати козаків на поміч. В Польщі була тоді така думка, що Цецорський погром лише тому треба приписати, що по боці Польщі козаків не було. Між козацтвом були дві партії: старших, поважніших під головованням Конашевича, котрий тепер не хотів іти з поміччу, поки Польща не виповнить своїх обіцянок і не „заспокоїть благочестивої віри“. Партія молодших складалася із очайдухів, нерозважних, невідповідальних, що жили лиш сучасною хвилею, не оглядаючися на те, що з того може вийти. Та сама партія на місце такого чоловіка, як Петро Конашевич Сагайдачний, вибрала очайдуха й п'яницю Яцка Неродича Бородявку.

Польські емісари, бачучи, що з Сагайдачним без певних реальних уступок нічого не вдіють, звернулися до молодших, а знаючи, чим до них підійти, привезли з собою залеглої козакам річної плати 20000, обіцяючи велику здобич на Молдавії, — і справу виграли.

Переголосовано Сагайдачного, післали в депутації до Варшави, — договорювати з панами за нагороду того, що наперед мало бути зроблено.

Бородявка повів військо на поміч Польщі під Хотин без жадної підготовки, без харчів і паші для коней, рахуючи на молдавську здобичу. І як лише ввійшли в Молдавію, порозпускав грабницькі загони по цілій країні. Та вони по найбільшій часті пропадали, розбиті татарами, турками й молдавцями. У війську появилася великий брак паші. Всі пасовиська заняла орда й не дала козакам приступити. Ціла армія козацька була б тут пропала, коли б не Сагайдачний, що якраз вернувся з Варшави. По дорозі з польського обозу до козацького мало життям не переплатив, бо заблудив і помилково наскочив на обоз турецький. В тій зустрічі дістав рану від стріли, і від тієї рани, либонь на закаженнє крові, й скоро помер 20. IV. (1622 р.). По повороті Сагайдачного пізнали козаки свою помилку, всю невдачу звалили на легкодуха Бородявку. Його скинули з гетьмана й вибрали послідній раз Сагайдачного геть-

маном України. Бородавка пішов під воєнний суд і йому відрубали голову в козацькому обозі.

Сагайдачний, хоч ранений і мучений гарячкою, узяв військо в свої руки і доказав чудес відваги й проворности. Його було заслугою, що тепер королевич Владислав не зазнав долі гетьмана Жолкевського, і вийшов з цієї халепи цілий і замирився на корисних для Польщі умовах.

Сагайдачний вернув до Київа безнадійно хворий.

VI.

Важкий був кінець того великого гетьмана, як побачив, що бе йому дванадцята година, а він не вспів доконати того, що собі намірив. Стільки поначинано, а скінчити годі!

І каявся великий гетьман у тому, що своїм ваганням не вдарив тараном у цей ворожий мур, що околював страшну тюрму України. Не почував себе на силах... та хібаж це виправдання? Усе життя служив вірно Польщі, заслужив собі на прикметник вірного її сина — а вона показала йому мачухою. Чи йому самому? — Ні! йому не щадила ласкавих слів та багатих подарунків. Та не для себе він вислугувався, а для свого українського народа, — а тому не дали нічогосько..

Коломия 23. V. 1932 р.

С. Субедей.

Українці в битві з турками під Віднем 12 вересня 1683 року.

Голосним відгомінном, мов буревій, пронеслось свято над усім християнським світом у 250 роковини погромлення Турків під Віднем. Всі народи, що брали безпосередній уділ у цій битві, згадали свої заслуги, вихвалюючи до приторности тільки себе. Але ні один з цих народів не згадав про народ, військами якого польський король (головнокомандуючий військами Європи) погромив Турків, і наніс рішучу поразку турецькій могутности.

Це було військо українського народу — Запорозжці. Що правда, справедливість вимагає сказати, що добре військо ще не все, воно потребує й доброго полководця. Таким полководцем і був войовничий польський король Ян Собеський.

Український народ в часах визвольної війни в рр. 1917-1923 теж мав надзвичайно хоробре військо, але провід цього війська спочивав в руках полководців у фраках — Поршів, Петлюр. Наслідки відомі.

Ми не збираємось в цьому дописі скаржитись на народи світу що про нас ніхто не згадав. Нашим завданням є пригадати своєму народові його віковичні одні й тіж самі помилки. Пригадати, що справедливість у всіх часах і у всіх народів була на вістрях

багнетів. Вказати шляхи, якими повинен наш народ прямувати до здійснення своїх одвічних мрій — визволення. Наші політики, дипломати, військові діячі повинні не впускати ні одної нагоди та вказувати правдиві й найкоротші шляхи до слави, щастя й свободи своєї Батьківщини.

Ян Собеський був видатним полководцем того часу. У всіх перемогах польського побідника увесь час найголовнішу роль грали Запорожці (Хотін-Відень).

Тогочасна Туреччина була наймогутнішим народом світу. Це був останній народ, що прийшов з Азії з вогнем і мечем, руйнуючи та підвладнюючи все на своєму шляху, перед цим народом дріжали всі народи, на яких Турки звертали свою увагу. (Т. Стариков. Вільне козацтво ч. 136).

Положення склалось тоді надзвичайно грізне для всього християнського світу, його врятували Запорожці*).

Ян Собеський ясно розумів, що панування Турків над Австрією буде великою погрозою й небезпекою для Польщі; він постановив увійти в союз з імператором Австрії. Цей історичний факт яскраво вказує, що бувають моменти в життю народів, коли доля народу вирішується й на чужих полях битв.

Битва під Віднем це не був звичайний наскок. Турки заздалегідь всебічно й докладно підготувались до війни з християнським світом. Щоб нанести рішучий удар Австрії турецький султан заключив союз з Московщиною, політично забезпечуючи свій похід.

Розуміючи увесь тягар цього походу Ян Собеський мусив приготувати значні сили. Йому потрібні були Запорожці; без козаків король не хотів виступати в похід. Козаки затримались. Щоб мати якомога більше Запорожців у своїй армії, король ще раніше надіслав Ворону й Менжінського в Україну збирати козаків. Але Запорожці були в той час в походах; частина їх вирушила проти Туреччини й Татарви, частина була на Дону, де вони в союзі з Донцями готовились йти війною на Москвинів. (Т. Стариков. В. К. ч. 136).

Жах обіймає пишучи ці рядки, коли бачиш одну й ту ж історичну помилку — українського народу: розєднаність, розбиття сил, відсутність плекання державного егоїзму в політиці. Ніхто, крім Великого Гетьмана Богдана Хмельницького, не досягнув консолідації національних сил, направлених до одної цілі — державного визволення й могутності. Навіть геній Великого Гетьмана полишив свою творчість незакінченою, наробив ряд помилок в царині соціальних питань, а навіспісля почав шукати без потреби федерацій й ласки у інших володарів. Завжди ми помагаємо й воюємо за чужі інтереси.

Нехай читач із нижче наведених уривків відчує й зрозуміє душевні переживання Яна Собеського без Запорожців, а для себе винесе науку й зрозуміє свою власну національну силу. Кожне

*) Аналогічне положення склалось для Європи в рр. 1917-1920. Був то воєнничий тогочасний московський комунізм. Його сили підірвав кров'ю найкращих своїх синів український народ, (повстанці й регулярне військо на протязі шости літ 1917-1923 рр.) затримав його тоді розгін. Європа врятувалась.

запізнення Запорожців надзвичайно пригноблювало короля. Тільки з таким військом, як Запорожці, і має можливість польський король приймати рішення світового значіння та стати побідником.

Ще з Брна король писав до королеви: „Що там чути про козаків, повідомте мене та підгоніть їх за мною, зробивши догану полк. Менжінському, що він ні разу не відозвався“^{*)}). 31 серпня Ян Собеський знову пише до королеви: „Злий чоловік полк. Менжінський, був у Львові, але не пише ні слова про козаків та про те, що зробив в Україні. А я так ні про кого не думаю, як про козаків, про котрих по кілька раз денно зітхаю. Єдино, що прошу: козаків!

Коли прибудуть, дай їм підводи, а без інших людей ми можемо обійтись“^{**)}).

Ось яке значіння відогравали Запорожці в союзній армії Європи в рядах світової боротьби народів. Цей факт стверджує, що навіть інші — чужі володарі — українське військо вважали найкращим в світі.

Але жалю гідне є те, що український народ не вмів цю могутню бойовничу силу обернути для свого власного національного визволення та державної могутності, а завжди був тільки погноєм для величності інших чужих народів.

9 вересня Собеський, описуючи королеві, як повільно підходять до нього війська, а наприкінці говорить: ... але що мені до них усіх, коли козаки з Менжінським вже в час не прибудуть, а вони (козаки) тут найпотребніші люде. Але нехай буде над усім воля Божа“. Далі король пише: „Ворона й Менжінський вже тут. Козаки Семена Палія нехай йдуть звичайним шляхом (не через Угорщину). Скілки у вас є козаків, нехай всі йдуть сюди“.

Нарешті надійшли Запорожці-січовики. Військо Європи ніяк не могло зрозуміти чому саме так нетерпеливо король очікував козаків і не відважувався вступити в бій, маючи під собою першорядне європейське військо, до прибуття полків Запорожців.

З прибуттям Запорожців король постановив розпочати бій та підступив до Відня^{***)}).

Союзне військо Ян Собеський поділив на три групи: 1-ша під особистим проводом короля — складалось із Запорожців і польської кінноти. Середня група — з Баварців і Французів під командою Курфюрста баварського й III. група складалась із Саксонців і імперських військ під начальством герцога Лотаринського^{°)}).

Атака призначена на 12 вересня. Баталія розпочалась наступом союзників. Самий упертий і завзятий бій був на правому крилі між турецькою кіннотою, якою доводив сам Кара-Мустафа (Головнокомандуючий турецькою армією) з одного боку й Запорожцями й польською кіннотою під начальством короля Яна Собеського з другого.

В саму рішучу хвилину король пускає пробою частину — За-

*) Т. Стариков. В. Козацтво ч. 136.

***) Т. Стариков Вільне козацтво ч. 136.

***) Віра ув власні сили дає можливість королеві захопити ініціативу, а все Українці, наші „хахли“, булівнічі чужої могутності й слави.

*) Т. Стариков В. К. ч. 136.

порожців. Він пише про ділання запорозьких козаків так: „Козаки пішли так швидко, сміливо й відважно, що окутані в диму не тільки передміста, сараї, але й перший полісад опанували, брамою заволоділи й свої стяги з хрестами водрузили на них... Благослови на радість ксензові нунцієві переказати любов моя, козаки врятували, славу заслужили велику*⁴).

До години 5 пополудни турецька армія була напів погромлена й в паніці відступила. В ночі Запорожці продерлись в центр турецького розпологу, підірвали склади пороху й стрільнів. Паніка охопила турок.

13 вересня Собеський вступив до Відня. Про Запорожців король писав до своєї королеви так: „Козаків носили на руках; вони були героями дня, получили велику здобич і королівський універсал з привілеями*).

В цей день, завдяки Запорожцям, польський король увійшов в історію слави старовини, а Українці — раби за свою кров получили привілеї на папері, та дозвіл на грабїж, щоб навіспля можна було причипити їм ярлика грабїжників-баундїтів.

Насовується думка провести паралель між тогочасною ситуацією Європи й ситуацією, яка повстала в звязку з приходом комунїстів на теренах Росії в року 1917. Тоді врятували християнський світ Запорожці — українські козаки. В році 1917-1920-1923 український народ своїми хоробрими синами врятував „цивілізовану“ Європу від комунїстичної навали, стримав його грізний тоді розгін.

В обидвох випадках яскраво виявляються помилки вождів. Українські вожді не вмїли обернути грізної мілітарної сили для визволення й добра свого народу. Тоді повели військо під Відень, тепер грались в соціалїстичні справедливости, в принципи загального казанка, роздавали ув державі всім автономії 1917 р., підготовляли пляцдарми для відбудови єдиної й неподільної Росії — 1918 р. Нароблять помилок, а потім обвинувачують народ в несвідомості.

Такі моменти, як Відень 1683 і 1917-1920 рр. рідко приходять в історії народів. Замість того, щоб в той момент, коли Собеський був під Віднем, зосередити збройні сили України та визволитися з під кормиги ворогів, наші вожді пішли рятувати непотрібний для України Відень. Як щоб Турки погромили під Віднем християнський світ, то вони б не були в силі так скоро обернути свої імперіалїстичні заміри проти козацької України. Турки були б битвою під Віднем обезсилені на певний час, а Україна почувала б себе в цей час мілітарно й економїчно сильною державою. А в разі Турки не перемогли б європейське військо, то на довго б могли стримати експанзію Поляків в Україну. Знову Україна має тільки користь. Не виключалась для козацької України можливість заключити союз з напів погромленими Турками проти наступу Поляків.

В році 1920 Петлюра більше рятував Європу й своїх союзників від комунїстичної навали, ніж визволяв Україну. Злуку Петлюри з Польщею український народ привітав незадоволенням, а опісля, як Поляки почали обеззброювати українських повстанців, в біль-

*) Т. Стариков. В. К. ч. 136.

шості почали передаватись на бік більшовиків та підіймати повстання проти польського війська.

Петлюра не скористав ані перебування армії в Галичині ані Замостя.

Не боронити розвратну матеріалістичну Європу від комунізму, навпаки, втягнути її в комуністичний водоворот, в боротьбу зо своїм ворогом.

Сіючи комунізм в країнах Європи, народи зазнавши комуністичного раю, скорше б повстали проти жидівського ярма й спільними силами могли б знищити марксівську вигадку.

Такі вимоги ставив тогочасний державний егоїзм в політиці. Авторитет Петлюри впав, слава поблідла.

Провідна верства — інтелігенція повинна увесь час усвідомлювати маси та усіма засобами боротись з угодовством усіх ґатунків. Тільки войовничий націоналізм, сполучений з мудрою, маневрою, егоїстичною, державною політикою виведе наш народ з віковичної неволі, розкує многовікові кайдани. **Принцип-Сила в нас самих!**

Час вже Українцям покинути сентименталізм в державній політиці та ідеї воювати для війни. Збройна боротьба народів — війна це поважна річ. Кожна війна повинна провадитись во імя вищих ідеалів, а не во імя заслуження універсалів з „привілеями“.

Кожний Українець і Українка мусять у сні бачити Україну самостійною й не від кого незалежною, неподільною козацькою державою обох частин світу. Коли українському народові вороги здаються непереможними, то тільки тому, що народ стоїть на колінах. **Встань з колін, Народе український!**

Європо! Що було б з тобою наколи б фронт української армії од Галича до румунської границі саме тоді, коли більшовики були під Варшавою, перейшов би на бік Совітів, а генерал Безручко пустив би Буденного через Замостя на Варшаву? Очевидно і генерал Вейганд в своєму брюксельському відчиті в лютім 1929 року й англійський дипломат VHR. D'Aberno в своїй книзі... 1931 року, не кадив би так, а інакше б заговорили та не обійшли б мовчанкою значіння української армії в битві народів світу XX. віку.

До статті „Українці в битві з Турками під Віднем 12 вересня 1683 р“.

Копії п. п. Прем'єр Міністру й Командуючому Дієвою армією.

Вельмишановний Симоне Васильовичу!

В своєму листі до п. Прем'єр Міністра від 21 VII. ц. р. ч 20/0 (копія надіслана мені) Ви, пане Отамане, робите закид Військовому Міністерству, на чолі якого стою я. Військове Міністерство, Ви пишете, „як доводиться на жаль констатувати, в останні часи не виявило потрібної ініціативи ні в відношенню полегчення умов стнування дієвої армії, ні тим більш, збільшення і зміцнення її.

Я примушений пану Отаману докласти наступне.

Весь час Військове Міністерство працювало з повним напруженням всіх своїх сил, але загально-тяжкий стан У. Н. Р. не дав можливості виявитись наслідкам цієї праці.

Пану Голо-
вному Отаману
військ У. Н. Р.

За короткий час перебування в Винниці (13 травня — 8 червня 1920 р.) Військове Міністерство встигло покласти міцний фундамент для організації військового заплілля, якого ніколи не було в У. Н. Р., а був лише хаос. Було сформовано 6 запасових бр-д при самих несприятливих фінансових обставинах при чому дуже скоро всім їм прийшлося виконувати бойові завдання. Деякі з бр-д відзначилися в боях і ні одна з них нічим себе не заплямувала. Ця обставина свідчить оскільки правильно та міцно було зорганізовано бр-ди і що вони були в силі провести мобілізацію як слід. Не дивлячись на всю неорганізованість тільки що звільненого від ворога терену, все було підготовлено до належної мобілізації з військово-адміністративного боку. Тільки не доставка поляками в той час одягу та зброї згідно умов (що вони і сами потім визнали), брак по часті харчів не дали можливості провести мобілізації в травні і з початку червня. З боку постачання за цей час було зроблено багато, як Ви самі мали можливість бачити під час відвідування м-ва: були складені контракти на взуття, одяг, харчі і взагалі почалась налагоджуватись широка праця. Тяжкий фінансовий стан У. Н. Р. страшенно звязував руки в справі постачання армії і не давав можливості задоволити навіть платнею козаків і старшин, не дивлячись на те, що мною перш усього було проведено закон, що $\frac{2}{3}$ всіх державних прибутків (власне з продукції експедиції) йшло на військово.

Всю справу постачання армії я широко поставив перед Радою М-ів і вжив всіх заходів для належної широкої закупки для армії за кордоном (Рада постачання, комісія придбання, організація комісій ітд.). Я шукав нових більш радикальних шляхів в цій справі і певен, що як би не військові обставини, то наслідки були б гарні. Але вся праця М-ва обірвалась через залишення Винниці 8 VI. ц. р. 8 VI. ц. р. М-во, як і інші, сіло в вагони і почало мандрівку, етапи якої — Жмеринка, Проскурів, Староконстантинів, Кам'янець на Поділлі, Чортків, Станіславів, Ряшів, Тарнів де 19 VII. ц. р. М-во розсташувалось. Їхали в брудних тягарових вагонах, в котрих було набито по 30-40 чоловік; за весь час мандрівки на один день вгрузились в Староконстантинові і на один тиждень в Кам'янці, решту часу провели в вагонах. В таких обставинах працездатність службовиків зменшилась до мінімуму (це визнають всі м-ри), люде деморалізувались, а саме головне збільшилось число слабодухих, що втратили віру в справу. Судить, пане Отамане, що могло Міністерство зробити в таких обставинах за останні півтора місяця.

Але не дивлячись на такі обставини ще в Жмеринці я перший підняв питання про мобілізацію на теренах Волині та Поділлі, що були під цивільною владою поляків. Була переведена вся підготовча праця для мобілізації, для чого я лишив в Проскуріві 1-ше генерал-квартирмейстерство, відповідно розташував запасові бригади і для нагляду та керування призначив командуючим запасо-

вими бригадами полк. Базильського, вжив відповідних заходів перед польським начальним довідством. Ви самі, пане Отамане, вживали заходів, аби скорше була згода поляків на мобілізацію. Але Варшава дала умовну згоду на мобілізацію дуже пізно, коли ворог вдерся до Ярмолинець і приходилось вже втікати.

Переводити мобілізацію без згоди польського уряду і відповідного його розпорядження місцевій владі було не можливо, про що свідчить досвід 3-ї стр. дивізії в квітні ц. р., коли почали переводити мобілізацію без згоди поляків: польська місцева влада на кожному кроці чинила перешкоди і розгоняла мобілізованих, виступаючи перед ними в ролі обронців від нас, що страшенно знижувало нашу гідність (про це я докладав маршалу Пілсудському) у вашій присутності.

Що до постачання армії в цей час, то в яких обставинах знаходилась ця справа, свідчить історія з організацією харчового склепу для армії в Дунаївцях. Все було готове для організації цього склепу при допомозі М-ва народного господарства, але знову не було дозволу поляків; все це добре відомо п. м-ру нар. господарства Архипенко.

Що можна було, пане Отамане, в таких обставинах, коли до того ще військові події розгортались стихійно, — зробити для армії? Де був ґрунт для прояву „ініціативи?“

Коли, пане Отамане, моя постать не на місці, то краще мені про це сказати, ніж так тяжко ображати без підстав.

Я цього не заслужив. З перших днів українського національного руху я став в ряди борців за долю України і непохитно працював досі віддавши цій справі всього себе.

Не шляхом інтриг і ріжнього роду політиканства я досяг вищих посад в українській армії. Мое командування Запоріжцями всім відоме, під моїм командуванням в жовтні 1919 р. Українська армія нанесла денікінській тяжкі поразки.

Я погодився зайняти посаду м-ра після довгих просьб бывшего Прем'єр-міністра Мазепи в найтяжчу хвилю української державності. „Беріть цей тяжкий хрест“ сказали Ви, пане Отамане, коли я вступав на посаду м-ра. Я взяв на себе цей хрест, хоч я знав, яку невдячну роллю я беру на себе, але повне безладдя та безсістемність в нашій військовій справі, віра в Українську справу, віра в свої сили переконали мене в необхідности зробити це.

Я поставив перед собою ясну мету — створення національної української регулярної суто-демократичної армії, і до цієї мети я йшов твердо і прямо, не зважаючи ні на які обставини. Я так робив, бо вірив у правильність поставленої мети і в Вашу підтримку. Можливо, що де в чому я помилявся, але не помиляється той, хто нічого не робить. Я робив зо всіх сил на протязі 3-х років, ця праця не дала мені нічого крім напівголодного існування з сем'єю на чужині. За щож Ви, пане Отамане, так тяжко і прилюдно мене ображаєте?

Відповідні висновки з Вашого закиду я, розуміється, зроблю.

З правдиваю пошаною готовий до послуг В. Сальський.
27. VII. 20 р. ч. 317.

Хроніка.

Страх всесвіту перед війною.

(Die Weltangst vor dem Kriege).

Ця коротенька брошура в 60 сторінок є продовженням брошури з оглявом „Війна, як засів (насіння), про котру було говорено давніше. Як і ця остання брошура ця (Страх всесвіту перед війною) уявляє собою синтез ідей, висловлених автором в його докладах у Вищій Школі Наук політичних (Deutsche Hochschule für Politik). Як що давніше автор намагався визначити характер, роллю на користь воєнних наук для Німеччини, то зараз він прямує до виправдання необхідності цих наук, доводячи, до чого веде курс зброєнь, якими запалюються різні країни старого світу.

Брошура ця складається з двох частин. В I-й генерал ф. Меч вивчає елементи постійної воєнної політики різних країн; у II-й він дає висновки кінстатованих фактів що до нового значіння (змісту) та цілях воєнної політики.

Народня оборона кожної країни обумовлюється національним характером даного народу, характером місцевости, територіальним багатством та кінці часом. Звичайна більшість зброєнь ще далеко не вистарчає для забезпечення перемоги. Необхідне обєднання усієї країни з політикою даного уряду. Сили моральні відіграють надзвичайно важливу роллю побіч сил матеріальних.

Якщо досліджувати істоту народного характеру, то можна завважити, що, наприклад, Англієць дивиться передовсім, як представник морської могутности — сили. Служба військова на суходолі йому противна; його ідеалом є „корпус експедиційний“. Народ французький просякнутий ненавистю та страхом перед Німеччиною й водночас прагненням зберегти од війни своє біле населення. Отже Франція завжди намагатиметься мати постійну готону, босезлатну армію, що була б здібна кинути ся на Німеччину й повинна вона бути заосмотрена могутнім технічним матеріалом, але складатися в більшості з військ колоніальних.

Італійці намагаються зо всіх сил обєднати своє різноманітне населення, далеко не однакоє у воєнному значінні, та скерувати його до загального ідеалу; але вони цього ще не osiąгли.

Південно-східні країни Європи живуть в стані поважної недостачі рівнова-

ги й в постійному страсі між молотом і коваллом Заходу й Сходу.

Росія дє своєю масою. Не треба переоцінювати значіння її армії, але кількість її завжди буде страшною для ворога.

Японський народ веде політику імперіалістичної експансії, гаряче підтриману зфанатизованою єдиною опінією. Народ цей є глибоко переконаний у своїй органіційній місії ув Азії.

Сполучені Штати мають на думці головним чином зміцнення своєї позиції на Великому океані. Разом з цим вони організують методично мобілізацію усієї промисловости, маючи на увазі майбутній конфлікт.

Географічне становище дає другий постійний елемент воєнної політиці різних країн. Англію порівнюють з павуком, що його лапи охоплюють цілу земну кулю.

З приводу цього Англія заклопотана головним чином забезпеченням своїх комунікацій: їх шляхи небезпечні, отже англійський уряд змушений був для їх асекурації погодитися на умови, що здаються дивні, якщо їх розважати зовні.

Франція це „їжак, що скрутився в клубок між лапами павука“; вона дбає з ретельністю майже смішною про недоторканість своєї території та метрополії й північної Африки. Все що лежить поза її інтересами, має для неї дуже мале значіння. Вона покладає велику надію на сукупність своїх мілітарних сил, щоб зміцнити ним сталєво-бетонувий північно-східний щит.

Італія країна бідна, але територія її має гарну оборону з трох боків водою; з півночі вона охоронена горами, але тут боротися трудніше. Для більшого забезпечення їй треба опертися на південно-західні держави Європи, але вона цього не може досягнути без допомоги Німеччини. Не існує такої Західної держави, щоб її політика не була б зацікавлена європейською та північною Європою. Те саме торкається й Польщі, яка повинна боронити територію дуже велику для її сил.

Для усіх цих країн політикою забезпечення, згідно з їх географічним становищем, була б політика згоди з Німеччиною.

Росія узброєна своїм простором. Хрестовий похід на Москву європейських народів не має жадних шансів на успіх. Оборона її території в першою умовиною її політичної діяльності. Росії вдалося в дивний спосіб значно поліпшити свої комунікації, отже являється великим питанням, чи нова Російсько-Японська війна скінчилася б її погромом.

Японія провадить свою територіальну політику, справді класичну, намагаючися допомогти своєму островному населенню територіальними надбаннями на суходолі. В такий спосіб вона занеодоліє всіча необхідними для себе базами, поки великі держави старатимуться уникнути війни. XX вік побачить проблему боротьби між Англо-Саксонською Імперією, розкиданою по цілому світі, та компактною територією Японії.

Сполучені Штати слабенько цікавляться проблемами Атлантичного океану. Ціла їх увага звернена на Великий океан і водночас на війну вони не рішаються. Окрім того інше поле діяльності приваблює їх на південь, а саме: експансія південної Америки, де ривалізація з Японією не так гостра. З тих умов виникає, каже генерал ф. Меч, що воєнна політика з становища територіальної така, якою її творять народи. Європа занадто мала, щоб вирішувати територіальні конфлікти власними силами. З погляду умовин нашої епохи воєнна політика повинна виходити з того, що велика війна була величезною помилкою білих рас, та що повторювати цю помилку не можна.

Крім Японії, усі держави, що брали участь в цій війні, уникають конфліктів. Війна перетворилася ув війну матеріальних частин, в якій цінність окремого індивідуума зникла. Біл в повітрі, де елемент індивідуальний відіграє першорядну роль, доводить, що крайня фаза цього виродження вже минула.

Якщо Європа ще не зовсім ліквідувала наслідки світової війни Азія воєнних подій майже не знала та в сучасний мент знаходиться більш-менш в положенні Європи XIX віку.

Європа повинна шукати для себе інші методи, які ген. ф. Меч досліджує ув другій частині своєї брошури.

Передовсім необхідно створити нову мораль гарантій Європи т. т. не тільки зреалізувати мобілізацію цілого народу, але крім того цілком відновити політику народної оборони. Між урядом та армією ієрархічною (де в свій час не було єднання) Гітлер створив нову державу

ієрархізованих солдатів. Він врятував воєнну політику Німеччини з женевського баглиця, де намагалися примусити Німеччину забути почуття чести.

Воєнна політика Німеччини є виключно оборонною. Було б смішно, як щоб вона пішла дальше цього. Але наколи становище Німеччини з погляду військового являється більш серйозним, ніж становища інших країн, то з погляду воєнної політики, воно є сприяючим. Здорова воєнна політика повинна уявляти перешкоду війні. Вона повинна обмежитися тим, щоб показати народові, що саме він повинен боронити. Необхідно також звернути увагу населення на питання чисто економічні, що їх висовує кожна війна. Німеччина повинна пам'ятати, що вона живе в певному стані блокади. Тому саме її необхідно культивувати в народі ідею опору. Треба показати, що інші країни не знаходяться в кращому становищі та плекати в серцях німецького народу ідею що Німеччина є країною найбільш необхідною для Європи. Такий напрям ділань утворює гармонійне співучасництво армії та партії (соц. нац.). З вищенаведеного випливає, що воєнна політика має перед собою цілком нові завдання. Треба прикласти усіх старань, щоб створити нову організацію Європи, але ні в якій разі не озброєну та загрожуючу Африку. Для цього треба насамперед примусити всі європейські народи прийняти на себе й виконання певних необхідних зусиль. Треба щоб армія була єдиною озброєною силою даного народу. Тільки армія повинна давати народові військово-виховання та освіту. Але таж сама армія мусить спиратися на народ, політичне виховання, якого вже закінчене. Чим вище буде виховання молоді, тим сильнішою стане армія. Така організованість народу з погляду національної оборони є далеко важнішою, ніж вибрана тої чи іншої системи рекрутського набору для армії.

З становища зовнішньої політики, то нова епоха намагається знищити нагромадження зброєнь. Це однак не повинно означати, що пацифістична пропаганда могла б знову розвинутися, ані що Німеччина відмовилася б від нових сучасних зброєнь; це тільки означає, що Німеччина докладе старань до того, щоб окупація її території уявляла б поважний ризик для окупанта. Ніколи не буде пізно показати, що Німеччина міцна й могутня не буде для Європи небезпечною, а лише порядком.

Тому воєнна політика Німеччини по-

винна бути не політикою експансії, а політикою інтенсивної творчості в середині країни. Вона не буде залежати од припадковостей та неперелбачностей, а докладе усіх зусиль і засобів для перебудови Європи. Німеччина повинна знайти *modus vivendi* між всіма народами, а не шукати *casus-ib belli* (причин війни).

Воснна німецька політика нічого кращого не може зробити (каже ген. ф. Меч у своїх висновках) як зробити із сьогоднішніх ворогів Німеччини, завтрашніх союзників, Німеччини могутньої, сильною, обновленою. Німеччина повинна впору скористатися з того, що ні один народ не хоче війни. Як що тільки Німеччині поведеться досягнути це, то питання про те хто в дійсності був побідником у великій війні — відпадає й тратить своє дотеперішнє значіння.

Ідея (теза), яку ген. фон Меч проповідує у своїй брошюрі, надзвичайно глибока переповнена яскравими й гострими формулами про те, що народня організація оборони кожної країни, а Німеччини особливо, являється кращим засобом для перебудови Європи й для

віднайдіння *modus vivendi*, для європейських народів.

Така організація не повинна творитися на аккумуляції (колекціонуванні) засобів воєнних, а головним чином на утворенні нової концепції оборони. Це нове поняття оборони батьківщини охоплює не тільки володіння (посідання) армією й всіма найповнішими бойовими засобами, але головним чином — приведенням в рух на випадок війни всіх матеріальних засобів даної країни. Завдяки відповідному політичному й моральному вихованню, народ не відступить перед перспективою війни, як щоб вона стала реальною потребою.

Находимо тут ідеї вже знані з попередньої брошюрі „Війна, як засів“. Деякі ідеї дуже споріднені з думками майора Ферча (Foertsch), що їх висловив автор у брошюрі „Армія в народово-соціалістичній державі.“ Таким чином утворюється доктрина національної оборони, розуміється, як концентрація (зосередження) всіх матеріальних сил даної країни, а головним чином її моральних можливостей.

К. В. П.

КНИГА КРОВИ Й СЛАВИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

З ВЕЛИКИХ ЧАСІВ 18
ЛІТ ТОМУ 1917-1935 Р.

ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРИДІЛЕНОГО ДО ГЕНЕРАЛЬНОГО
ШТАБУ ПІДПОЛК. СЕРГІЯ СИДОРЕНКА-САПОРАЯ.

КНИГА ПЕРША

ЗШИТОК ПЕРШИЙ

1 9 3 5 Р І К

Ціна окремого зшитка 12-16 сторінок друку
в краю: 10 грошів. За границею 20 грошів.

„Коли общее діло в упадку
Забудь отця, забудь і матку
Лети отчизну визволять“.

І. Котляревський

Б І Б Л І О Т Е К А Н Е М Е З І Д И

Це діялось по всій Україні в році 1917 на світанку російської революції. Тоді саме, коли наші соціалістичні діячі вірили в братерство московського народу, в соціалістичні гасла, в принципи спільного „казанка“, а москвини, надівши комуністичного намордника, затаївши свої зрадницькі підступні наміри, посилали орди в Україну справляти криваве жниво. На червоних московських прапорах було написано: „вплоть до отделенія“, а їх висланники сотнями тисяч тоді розстрілювали саме тих, що хотіли цього „отделенія“. Провокація, якої ще світ не бачив, ще ні один народ на протязі історії людства не створив в такому гігантському масштабі. Ця провокація коштувала Україні мільйони кращих її борців; вона удалась лишень при активній допомозі українських соціалістів, цих нерозумних дітей української землі. Соціалісти протиставляли ворогові не багнет, а язик і за це гірко заплатили. Правда й вони майже всі склали голови на червоних московських ешафотах. Але вони не згнули смертю героїв, подібно націоналістичним героям з під Крут, Зимового Походу, або героїв з під Базару. Вони всі вмерли невірниками в московських казаматах, сутеринах від руки свого ж пана зверхника, або посліпили там, подуріли та ін. Смерть неліцарська.

Націоналістичні герої вмирили в нерівній кривавій борні, де не раз сотні сточують двобій з десятками тисяч ворогів-Крути. Націоналістична Армія Зимового Походу під проводом генерала Омеляновича-Павленка в складі 10.000 людей виповіла війну цілої московської нації. А ще найяскравіший приклад дали 359 націоналістів-загорільців, що билися з армією московського окупанта, але вже не з паними ордами року 1917, а з модерною армією, організованою на засадах воєнного мистецтва зо всіма технічними винаходами людського розуму нашої епохи. Про стан ворожої сили, організацію, озброєння ці безстрашні герої знали, але не дивлячись на це, пішли відібрати Україну. Вони згнули смертю безпримірних в історії людства героїв. Їм ворог всім дарував життя й ласку, але вони протиставили ворожій ласці лицарську смерть. Вони розуміли, що кров їх проллята на полях битв принесе визволення нації, що їх подвиг прихилює край неба до поневоленого свого народу, а прийняття ласки означало закріплення, поневолення народу, викреслювало Україну з реєстру націй світу. Вони горіли образою, що їх народ сидить вже не одно століття в неволі, в кайданах, вони прагнули кров'ю змити цю образу та шаблею виправити помилки своїх дідів і сучасників. Народ, що спромігся на таких героїв перестає бути багатоміліоновою товпою свинопасів, а почуває себе нацією гідною усіх політичних, воєнних і культурних прав. Соціалісти такої нагоди безуслівно не упустили б, вони заплакали б й плачучи гаряче

поцілували руку ворогові за ласку. Ім немає чого дивуватись, соціалізм батьківщини немає, націоналізм її має. Соціалістичні недобитки, що вивтікали з України пішли на повне утримання нових панів, гаряче цілують руки за ласку й панський хліб. Безбатченки.

За кров, про яку ми будемо писати, поносять вину українські соціалісти. Отже цей бурян мусимо виполоти ще тепер на нашому націоналістичному полі.

Кров, що її проляляли на світанку національної свободи, була перших лицарів партизанів національної свободи, герольдів збройного чину, перших творців козацької мілітарної сили, найліпших синів козацької України — це полк імени Гетьмана Богдана Хмельницького на посту Волинському. Ці лицарі перші взяли меч, щоб вдарити міцним ударом по Андрусові й Переяславській угоді. Вони стали жертвою підступної, злодійської московської руки.

Це були перші патріоти-націоналісти. Вони одразу, краще од всіх інших, зрозуміли дух часу; зрозуміли, що України ніхто не дасть, і не можна її ані вижебрати, ані створити політичними спекуляціями. На вівтар визволення треба непременно дати велику данину крові.

Отже цими героями ми й хочемо розпочати нашу криваву сучасну історію.

Національна історія, зокрема воєнна, це є джерело, яке достарчає молодому поколінню вулканічну енергію та робить борців вогненними. Тільки та національна воєнна історія є така, яку пише сам народ, а не його вороги. Тільки така історія запалює мільйони та посилає вмирати за вищі ідеали свого народу.

УКРАЇНЦІ! Хто хоче творити таке джерело, та хто хоче бачити мільйонові українські вогненні Армії, той нехай приступає до нас.

Матеріяли надсилати: Pologne. Poczta Jablonna k. Warszawy S. Sidorenko.

Гонорари платитимуться зглядно цінности документів і творчости автора: од 32 до 80 золотих за аркуш друку — 16 сторінок — нашого формату. Вірші: од 1 до 2 злотих за рядок. Редакція.

До Українського Громадянства.

Сердечно просимо передплатити наш новий журнал „Немезіду“. Хто не міг би передплатити негайно, нехай повідомить нас. Хто ж не хоче передплачувати наше видання, нехай поверне нам примірник. Хто залишить собі тільки перше число, просимо прислати за него 50 грошів.

Просимо всіх наших передплатників, прихильників і читачів придбати для „Немезіди“ нових передплатників. Присилайте відразу ціло річну передплату 2 зл. Присилайте датки на фонд „Немезіди“.

Передплата в краю: на рік 2 злотих. Ціна примірника 50 гр. За границею: в Європі 3 зл., в Америці й Японії 1 долар річно.

Адреса Редакції й Адміністрації:

POLOGNE. JAWŁONNA K. WARSZAWY

Конто чекове 18.130, або пересилати гроші розрахунковими переказами (сині) коштує 1 грош на пошті.

Н Е М Е З І Д А

ОРГАН ФРОНТОВИКІВ-ПАРТИЗАНІВ НОВОЇ УКРАЇНИ

**Редактор і Видавець Сергій Сидоренко-Сапорай,
Придлений до Генерального штабу Підполковник,
Лицар Ордена Залізного Хреста.**

Статті й вірші Редакція приймає до друку. Гонорари платитимуться зглядно творчості автора й цінности матеріалів: од 32 до 80 злотих за аркуш друку — 16 сторінок нашого формату. Вірші: 1-2 злотих за рядок. Рукописи мусять бути написані на машині, або найвиразніше рукою.

МОЛОДА УКРАЇНА

місячник незалежної думки під редакцією відважного безкомпромісового національного борця сотника Крушинського.

АДРЕСА: 11, RUE TOULLIER, PARIS 5.

Річна передплата 40 франків.

Змістом і формою прекрасне видання.

ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

в мовах:

українській, англійській та німецькій при співучасті кращих українських та заграничних учених і літературних сил. Наклад другий.

Ціль журналу:

зацікавлення світів англійського, японського, німецького, американського проблемою незалежної української державности.

Ціна одного примірника 2 злотих.

Передплату слати на адресу журналу:

„НЕМЕЗІДА“

Jabłonna koło Warszawy S. Sidorenko

Редактор і Видавець Сергій Сидоренко-Сапорай Придільений до Генерального штабу Підполковник, Лицар Ордена Залізного Хреста.